

Aspectes de la relació identitària de Catalunya amb França a l'època de Lluís XIV

Oscar Jané Checa

Universitat Autònoma de Barcelona

Université de Toulouse - Le Mirail

oscar.jane@wanadoo.es

Resum

Analizant la repercussió de la presència francesa a Catalunya en certs moments clau des de l'inici de l'època moderna (sobretot al Rosselló), l'autor estudia de quina manera l'existència d'un conflicte francocatalà marca les arrels d'una identitat col·lectiva catalana. La política de Lluís XIV a Europa, i particularment a Catalunya, fa confluïr elements de discòrdia presents a la societat catalana —guerra, poder, religió, identitat, etc.—, una sèrie de fets transversals que podria haver portat a la germinació d'aquesta identitat o, encara més, a la formació d'una consciència col·lectiva catalana.

Paraules clau: Rosselló, Lluís XIV, Catalunya, guerra, identitat.

Resumen. Aspectos de la relación identitària de Cataluña con Francia en la época de Luis XIV

Analizando la repercusión de la presencia francesa en Cataluña en ciertos momentos clave desde principios de la época moderna (sobretudo en el Rosellón), el autor estudia cómo la existencia de un conflicto franco-catalán sienta las raíces de una identidad colectiva catalana. La política de Luis XIV en Europa, y en particular en Cataluña, hace confluïr elementos de discordia presentes en la sociedad catalana —guerra, poder, religión, identidad, etc.—, una serie de hechos transversales que podría haber llevado a la germinación de esa identidad o, más aún, a la formación de una conciencia colectiva catalana.

Palabras clave: Rosellón, Luis XIV, Cataluña, guerra, identidad.

Abstract. *The Relationship Between Catalonia and France During the Reign of Louis XIV*

Analyzing French presence in Catalonia in very important moments according to some political principles of Modern Age, the author studies how the existence of a French-Catalan conflict rooted the Catalan identity.

Key words: Roussillon, Louis XIV, Catalonia, war, identity.

Sumari

Precedents polítics i quadre ideològic als Comtats nord-catalans	Síntesi: Existiria una cristallització d'un sentiment identitari col·lectiu a causa dels francesos?
L'evolució de les actituds catalanes amb els francesos després del tractat dels Pirineus. Comtats i Principat: dues realitats oposades?	

Les relacions entre catalans i francesos durant l'època moderna són essencials a Catalunya i tenen el seu punt culminant a la Guerra del Francès, que deixà una forta petjada en l'imaginari català. No obstant això, altres moments històrics han marcat aquesta relació. Gairebé sempre, les guerres i les violències són les que guien l'historiador en les més variades expressions polítiques dels pobles. És així com l'actitud del regne de França envers Catalunya i la seva població sobresurt en tres moments clau: la Guerra de Successió¹, la Guerra dels Nou Anys² i la Guerra dels Segadors³. La influència francesa en la política espanyola i, particularment, en la catalana resta un tema cabdal i recurrent en els estudis sobre pensament polític a Catalunya a l'època moderna. A més a més, aquests tres períodes cobreixen gairebé tot el regnat de Lluís XIV (1643-1715), comptant-hi els anys de regència. Per això, el nostre objectiu és tractar d'entendre el posicionament global dels catalans —tant de les autoritats com del poble en general— enfront de França, des dels primers contactes d'aliança amb França (1640) fins a l'oposició frontal certificada pel rebuig de Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV, com a rei d'Espanya.

Ens trobem davant d'un estudi ben complex i de variada resolució i, tot i que aparentment sigui de senzill exposició, hi ha diferents punts per analitzar. En primer lloc, es planteja amb dificultat la temàtica de fons de tota la problemàtica: esbrinar les identitats i els sentiments socials i polítics. L'estudi d'aquests ha estat territori reservat fins fa poc als historiadors i sociòlegs contemporaneïstes, però des de fa ja un temps s'ha registrat un augment en les recerques de les identitats i els moviments de pertinença en segles anteriors a la Revolució Francesa. Això es deu, sobretot, a les noves vies d'investigació obertes per alguns historiadors actuals i, també, per antropòlegs i sociòlegs. Aquest és el cas dels treballs, entre altres, de Josep Ramon Llobera, Anthony D. Smith o Xavier Torres —aquest últim a Catalunya especialment—⁴. És a dir, una onada d'investigadors que s'emmarca

1. ALBAREDA, Joaquim (1993). *Els Catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta, 1700-1705*. Barcelona: Vicens Vives-Fundació «La Caixa»; i «Austriacisme a Catalunya: els seus fonaments entorn de 1705», *L'Avenç*, 253, 2000, p. 36-43.
2. ESPINO, Antonio (1999). *Cataluña durante el reinado de Carlos II: política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Bellaterra: Monografies Manuscrits.
3. SIMON I TARRÉS, Antoni (1999). *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
4. De Xavier TORRES destaquem la conferència donada el desembre de 2000 a la Universitat Autònoma de Barcelona (VII Cicle de Conferències *Manuscrits*): «La historiografia de les nacions abans del nacionalisme (i després de Gellner i Hobsbawm)», on fa una extensa referència i estat de qüestió

dins el camp científic interdisciplinari. Tanmateix, sembla que hom havia establert un criteri general de definició sobre les identitats nacionals i ètniques com a tals abans de la Revolució Francesa i com a nacionalismes, després d'aquesta mateixa data⁵.

D'una altra banda, l'estudi és variat en el conjunt de la seva focalització. Per «Catalunya» a l'època moderna hem d'entendre el conjunt del Principat, inclosos els comtats del Rosselló i la Cerdanya. Alhora, també hem de ser conscients que la relació de cada esfera social —política i geogràfica— amb els francesos pogué ser diferent. En aquest sentit, el que hem intentat establir amb aquest treball és un esbós dels precedents que marcaren les relacions de França amb Catalunya segons les àrees geogràfiques que poguessin ser-hi més sensibles. És a dir, hem aprofundit la nostra visió en les relacions i els intercanvis previs —a la revolta catalana— amb els francesos en funció de les postures adoptades de 1640 endavant, tot destacant-ne dues àrees principals: la primera, els comtats del Rosselló i la Cerdanya; la segona, la resta del Principat de Catalunya. En aquest estudi ens centrem sobre la primera àrea, a fi d'entendre millor certs posicionaments ideològics entre 1640 i 1659, així com després d'aquesta última data.

Finalment, es tractaria d'entreveure un principi d'evolució diferent entre els comtats i la resta del Principat arran de la seva annexió a França, tot destacant les similituds de les demandes socials, les diferents característiques de les queixes i la formació d'una o diverses consciències col·lectives. I farem una pinzellada per veure si en el transcurs del temps i dels fets que van des de 1640 fins a la Guerra de Successió, les formacions identitàries —si és que existiren—, entre el sud i el nord de Catalunya, van fer un gir.

Precedents polítics i quadre ideològic als comtats nord-catalans

El Rosselló és l'únic que es mostra des d'un principi contrari a l'opció francesa. Amb les campanyes militars franceses dels anys 1638-1639 —dins la Guerra dels Trenta Anys—, el Rosselló enceta un dels períodes socials més problemàtics de la seva història⁶. El relat dels setges i del que succeeix a l'interior de les viles és tan descriptiu que emet per si sol les penes i les voluntats polítiques dels qui ho viuen, en un moment de desesperació⁷. L'intent francès d'apoderar-se dels comtats en

sobre els estudis de les identitats. Tanmateix, en destaquem també: «Nacions sense nacionalisme: pàtria i patriotisme a l'Europa de l'Antic Règim». *Recerques*, 28, 1994, p. 83-89; LLOBERA, Josep Ramon (1996). *El dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa Occidental*. Barcelona: Anagrama; SMITH, Anthony D. (1976). *Las teorías del nacionalismo* Barcelona: Península.

5. Amb aquesta categorització, tot emprant una terminologia diferent, els darrers estudiosos que hem citat intenten superar la clàssica barrera del sentit donat a «nacionalisme», adoptat, entre altres, per Hobsbawm, Gellner o Breuilly. Vegeu, en aquest sentit, els articles de: SMITH, Anthony D. (1996). «El nacionalisme i els historiadors». *Afers*, 23/24, p. 257-279 i MACCORMICK, Neil (1988-89). «Nació i nacionalisme». *Afers*, 8, p. 379-398.
6. MARCET, Alicia (1995). *Le rattachement du Roussillon à la France*. Perpinyà: Trabucaire, p. 54-57.
7. Vegeu, en aquest sentit, el relat de: PASQUAL, Pere. «Diari de Pere Pasqual (1595-1644)». Edició a cura de SIMON, Antoni i VILA, Pep (1998). *Cròniques del Rosselló, segles XVI-XVII*. Barcelona: Curial, p. 52-126.

plena Guerra dels Trenta Anys té, d'entrada, dues conseqüències: revifar l'odi i la por dels rossellonesos envers França i remarcar l'ofec social enfront dels abusos de la soldadesca hispànica. Per tant, l'agressió francesa no implica una crida de suport incondicional al regne d'Espanya per part de les autoritats de Perpinyà. Les retirades militars de l'hivern de 1639-1640 són una petita entrada d'aire fresc, ja que les tropes franceses han hagut de marxar més enllà d'Òpol i les castellanenes resten aquarterades al sud, tot deixant només petits contingents de tropes. A les portes de la revolta de 1640, l'opció francesa no sembla pas que es presenti com una veritable solució al Rosselló enfront de les desavinences amb Madrid. La gal·lofòbia que s'hi «respira» és antiga. De quan ve? Per què es mostra? No cal veure en l'annexió del Rosselló a França, el 1659, les principals raons d'un odi i d'una forta antipatia al francès. Quines són, doncs, les arrels d'aquest rebuig dels francesos als comtats? Ens fixarem en quatre grans eixos per intentar donar una resposta a les qüestions plantejades: un principi d'arrelament de rebuig popular arran de les invasions franceses a finals del segle XV; el conflicte religiós a França i el temor d'atacs heretges a finals del segle XVI; el tema de la forta immigració francesa; els canvis pel pacte polític iniciat amb França el 1640.

Un principi d'arrelament de rebuig al francès

Un fort rebuig envers quelcom sembla que hagi de venir precedit per un motiu, el qual sol ésser un atac o una agressió. A l'època moderna, les agressions acostumen a ser de tipus militar o de violència social, la qual cosa comporta una resposta popular de rebuig i malfiança cap als estrangers, així com una canalització agressiva de les formes de relació i de comportament⁸. La societat europea moderna està saturada de violència de dos tipus: horitzontal —social, de la vida quotidiana— i vertical —la que ve directament de les autoritats—. Les guerres i el paper dels exèrcits són fonamentals en l'extensió de la por i la violència, que el poder monàrquic centralitza⁹. Però l'enorme rebuig dels francesos a finals del segle XVII hagué de trobar arrels més enllà de sistemes o normes englobades únicament i exclusivament en la violència i en les guerres d'aquell segle. Així doncs, si hem de cercar un antecedent que hagués marcat fortament les relacions entre els rossellonesos i França, a diferència de la resta de Catalunya, ens hauríem de centrar en l'ocupació dels comtats a finals del segle XV¹⁰. En una època on destaca la guerra

8. MUCHEMBLE, Robert (1989). *La violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du xve au xviiè siècle*. Brussel·les: Brepols, p. 139-141. L'autor expressa, pel cas de l'Artois, el que es comú a moltes societats rurals d'aquella època: la «ubiquitat multiforme» de la por, i defineix aquella societat com a «replegada sobre ella mateixa, introvertida, hostil a les diferències i fortament xenòfoba, fins i tot enfront dels veïns més propers [...] una societat saturada d'agressivitat».
9. HALE, John R. (1987). *Guerra e società nell' Europa del Rinascimento (1450-1620)*. Roma: Laterza, p. 197-230; ANDERSON, M.S. (1990). *Guerra y sociedad en la Europa del Antiguo Régimen (1618-1789)*. Madrid: Ministerio de Defensa, p. 30-33.
10. Específicament sobre aquest tema, gairebé només trobem estudis antics com els de CALMETTE, Joseph: «La fin de la domination française en Roussillon au xve siècle. Étude d'histoire diplomatique». *BSASLPO*, XLIII; «La question du Roussillon sous Louis XI. Étude sur les relations diplomatiques de la France et de l'Aragon relatives à l'engagement du Roussillon et de la Cerdagne

civil a Catalunya i on també es viuen conflictes a l'exterior, el territori rossellonès pateix les realitats dels «confins». És a dir, les terres nord-catalanes encaixen els atacs de les tropes militars limítrofes de manera crònica. Alhora, aquest territori —i la seva societat— esdevé moneda de canvi en els afers de la guerra civil catalana. Aturem-nos un instant sobre aquest punt, ben sabut dels manuals d'història, però tan important com per marcar les bases d'un sentiment col·lectiu antifrancès als comtats. Aquest trobaria una font prou important, doncs, arran dels fets i de les conseqüències de la guerra civil catalana: un enfrontament que s'emmarca dins el conflicte civil de Catalunya de 1462-1472, i que té com a víctima d'armes els comtats. Joan II, rei d'Aragó, protagonitzà amb el rei de França, Lluís XI, una mena d'intercanvi economicoterritorial: per mitjà d'un préstec de 300.000 escuts d'or donats a Joan II, el rei de França aconseguí el dret de rebre les rendes dels comtats i el permís de posar guarnició a Perpinyà i a d'altres llocs del país rossellonès com a mesura provisional (fins al pagament del deute). Això, que va ser certificat pel Tractat de Baiona (maig de 1462), deia més o menys que el Rosselló seria ocupat pels francesos a canvi de diners. Quina va ser la reacció de les autoritats rosselloneses? Evidentment, els rossellonesos —per veu de les seves autoritats, cònsols i altres— van rebutjar el tractat i es van alçar en armes contra Lluís XI. Els francesos eren en aquell moment un exèrcit en posició d'«ocupant». La resistència només durà de novembre de 1462 a gener de 1463, per manca de mitjans econòmics i d'efectius. Posteriorment, transcorre un període de deu anys durant els quals els francesos exerciren el seu poder i explotaren el territori que ocupaven¹¹.

Amb la Capitulació de Pedralbes s'arribà a la fi de la guerra civil catalana (1472). Joan II intentà llavors recuperar els comtats. Els francesos fan llavors marxa enrere i, el 1473, el rei d'Aragó fa la seva entrada a Perpinyà. Alguns passatges del Llibre de Memòries de l'església de Sant Jaume de Perpinyà mostren l'alegria de l'alliberament de la població de la soga dels francesos, tot demostrant un apassionat afecte per la «pàtria»:

A vint-e-sinc de gener de l'any mill quatre-cents setanta-e-tres, los gentils-hòmens en Longe y en lo portal de Sanct Martí cridaren: *Aragó!, Aragó!* Y al primer de febré de l'any susdit, en la miga nit, fora lo portal de Canet, feren grans crits dient tots ensemps: *Aragó!, Aragó!* E aquí fonc Mossèn Bernat d'Oms e mossèn Samsó e molts altres gentils-hòmens e trobaren lo portal de Canet hubert e intraren-se'n tots ensemps ab lo rey en Johan dins la vila de Perpenyà y fon aragonesa. E lo rey posave a casa de mossèn Johan Radon, y la dita vila ere francesa; y los francesos staven spantats y molts enmalignats, y en tant prest fon la nova en lo rey de France¹².

(1462)». *Annales du Midi*, VII i VIII, 1895-1896, 98 p.; *Un épisode de l'histoire du Roussillon au temps de Charles VII*, impr. J. Payret, 1900.

11. Tot i que el to de la narració dels fets per part d'historiadors nord-catalans pot fer pensar en l'exageració, hem de ser conscients del que significava una ocupació militar de més de deu anys en un territori «estranger».
12. «Memòries de l'Església de Sant Jaume». Edició a cura de SIMON, Antoni i VILA, Pep. *Cròniques...*, p. 252.

Però aquestes línies no foren les úniques escrites sobre els fets d'aquest moment, ja que de manera recurrent trobem en aquest mateix llibre de memòries força al·lusions a l'entrada dels francesos als comtats, al xoc social i a la manera com van ser acollides les tropes¹³.

La victòria catalana fou, però, curta. La resposta francesa no es va fer esperar i establí un setge a Perpinyà d'abril a setembre de 1473. Tot plegat confirmà el Tractat de Baiona (Pau de Perpinyà, setembre de 1473): el rei d'Aragó mantenia el seu deute i, a canvi, Lluís XI reconeixia la sobirania del rei aragonès sobre el Rosselló. A la pràctica, la treva va ser simbòlica, ja que els combats es reprengueren l'any següent. Aquest cop, els francesos van envair amb força els comtats i van protagonitzar un nou setge de Perpinyà (desembre de 1474-març de 1475). Aquesta darrera agressió marcà més encara la memòria dels perpinyanesos. Els escrits dels segles posteriors van etiquetar els habitants de l'època com a «menjarates». Els mites, les llegendes i les cròniques s'estenen en la descripció de la misèria, la fam i la por que patí la població rossellonesa —i de Perpinyà principalment—. És coneguda, per exemple, la llegenda del cònsol en cap de Perpinyà, Joan Blanca, heroi de la resistència perpinyanesa enfront dels francesos. Suposadament, el seu fill fou fet presoner per les tropes franceses i se'l pressionà a negociar i obrir les portes de la vila. Ell s'hi negà. És així com veié morir el seu fill davant els seus ulls per no haver cedit. Aquest setge resta marcat per la seva duresa, segons recorden les narracions de cronistes com Francesc Comte un segle més tard (1586); els sentiments i la situació dels qui ho patiren conflueixen en la misèria a l'interior de la vila:

Haven acabat de menjar los aliments necessaris per a la vida humana foren forçats a menjar fins los animals bruts com caballs i cans, y altres molt més odiosos com son los gats y ratas; y alguna mare tingué de sustentar ab la carn del fill mort l'altre fill que li restava¹⁴.

En els seus escrits, Francesc Comte cerca la fibra sensible del lector i porta la seva atenció cap aquells fets que tocaren directament la població, sempre reflexionant un gran sentiment antifrancesès¹⁵. Ramon Sala remarca la manera com els cronistes dels segles XVI i XVII treuen suc de l'esdeveniment que més fortament marcà la memòria col·lectiva dels rossellonesos per intentar revifar la defensa dels comtats enfront de nous possibles atacs francesos¹⁶.

A partir d'aquest moment, els francesos s'hi establiren d'una manera contínua fins al 1493. El 13 de setembre d'aquell any, els Reis Catòlics feren una entrada triomfal a Perpinyà. El Rosselló fou una mena de laboratori per a les renovades

13. Ibídem, p. 250 i 251: «Memòria de la entrada feren los francesos en Roselló».

14. COMTE, Francesc. *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*. Edició a cura de Joan Tres. Barcelona: Curial, 1995, p. 187-188.

15. TRES Joan, introducció a l'obra de Francesc Comte: *Il·lustracions ...*, p. 104-105. L'antifrancesisme de Comte el veiem també, per exemple, en el text de les pàgines 188 i 189.

16. SALA, Ramon (1995). «La catalanité par les Roussillonnais de la fin du xvie à la première moitié du xviiiè siècle», *Le Roussillon, de la Marca Hispánica aux Pyrénées-Orientales (viiè-xxè siècles)*, Actes del LXVIIè Congrès de la FHLMR, SASLPO, p. 75-87.

monarquies occidentals modernes que s'estaven enfrontant, així com ho van ser també les terres d'Itàlia. En efecte, pensem que el Rosselló pateix les darreres guerres medievals i les primeres d'una època moderna i, alhora, els signes d'un canvi de mentalitats, d'estratègies econòmiques i polítiques al cor de les creixents monarquies europees (o més aviat: noves unitats polítiques en plena gestació).

Com afectà aquest període la memòria de la població? La memòria col·lectiva d'una població pot enregistrar elements que, amb una certa continuïtat, hagin estat agredint-la —com va succeir a finals del segle xv—. També, però, el Rosselló s'endinsà en el que anomenem «l'època moderna» com a quelcom polític important en els estira-i-arronsa monàrquics d'Europa. Com que aquests creixien, el contacte violent amb les tropes militars s'incrementà al llarg dels segles xvi i xvii. Els atacs amb comptagotes, la brutalitat de les accions i l'aprofitament en l'increment de la por per part de la monarquia hispànica afavoreix la tendència a l'arrelament profund de l'odi del francès al Rosselló. Els escrits i dietaris rossellonesos de l'època moderna evidencien, doncs, un odi profund vers els francesos. La crònica brutalitat amb la qual l'exèrcit francès s'introdueix al país, de nou des de 1496 fins a les guerres de religió de França, així com el record de l'ocupació francesa de 1462 a 1493 que acabem de veure, influeixen en la decisió de les autoritats locals i de la població rossellonesa d'oposar-se frontalment a un acord amb el rei de França, Lluís XIII, durant la Guerra dels Segadors. Aquí evidenciem una possible formació identitària col·lectiva en reacció a l'enemic principal que esdevé França. Els seus representants —rei, soldats, habitants, enviats— són la personificació de tots els mals als ulls de la població: lladres i heretges, de comportament brutal. Tota una sèrie de condicionants externs als codis de solidaritat locals¹⁷. Després de l'annexió del Rosselló a França pel Tractat dels Pirineus, veiem com es multipliquen els conflictes entre soldats i representants reials, d'una banda, i la pròpia població, de l'altra. N'és un exemple la llarga revolta dels Angelets¹⁸, comandada per un membre d'una antiga família local de Prats de Molló —Josep de la Trinxeria¹⁹—, seguida i ajudada per bona part de les poblacions del Vallespir, el Conflent i el Capcir. L'àmbit d'aquest sentiment és més popular que en altres casos posteriors; les elits també s'hi senten involucrades i famílies importants apareixen de manera recurrent en les diverses guerres i exilis enfront dels francesos²⁰. Lluís Baldó, ciutadà honrat de Perpinyà, ens diu al segle xvii, en referència directa als seus conciutadans:

17. SMITH, Anthony D. (1994). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell, p. 47-50. Els pobles són el que són i ho senten així tot mostrant llur rebuig frontal a tot el que és estranger, el que ve de fora. Tots els símbols i llegendes creades arran de les generacions uneixen els individus d'aquella comunitat. L'entrada d'estrangers és un perill i més encara quan es produeix de manera violenta. Els mètodes de representació ètnica són molt diversos i, contràriament al que es pot pensar avui en dia, no només els codis lingüístics formen el grup.
18. AYATS, Alain (1997). *Les guerres de Josep de La Trinxeria (1637-1694): la guerre du sel et autres*. Canet: Trabucaire, p. 60-65. Destaquem l'aproximació historiogràfica de l'autor al voltant dels estudis sobre la revolta dels angelets (1663/68-1672).
19. *Ibidem*, p. 32-54.
20. Aquest fou el cas, per exemple, dels Oms i els Llupià: Joan de Llupià i de Saragossa, procurador reial dels comtats del Rosselló i la Cerdanya el 1623, havia lluitat ja a finals del segle xvi contra les incursions franceses; la lluita per la defensa de la frontera rossellonesa amb el Llenguadoc.

[...] tienen una antipatía tan notoria y un odio tan natural a los franceses, sus vecinos, que difícilmente puede describirse. Sus sentimientos son tan fuertes que un hijo, nacido en los condados abomina, con un odio absolutamente natural, de su padre nacido en Francia²¹.

En segon lloc, els comtats se situen com a talaia davant del regne de França. La concepció del terme de *frontera* ha estat i és encara un tema a debat. Daniel Nordman, per exemple, considera possible una discussió sobre «la frontera» només a partir del segle XVII²². La concepció històrica de les fronteres ha estat i continua sent, en efecte, un tema conflictiu. Però, tot i així, el concepte de frontera no resta encara definit a finals del segle XV²³. No podem parlar d'interpretacions físiques o geogràfiques per part de la població dels territoris, sinó més aviat de representacions mentals i tradicionals. Els habitants dels comtats descobriren la importància que tenia llur posició fronterera amb el regne de França quan aquest va entrar i atacar una vegada i una altra els seus pobles. Fins llavors, la nebulosa política i la feblesa reial de les dues monarquies havia evitat els enfrontaments directes i perllongats entre l'exèrcit i la població de l'altre regne. Lluís Palau (1627) ens diu que els comtats esdevenen «llave, muro y defensa» de tot Espanya²⁴. En un segle, els cronistes són capaços de transcriure per escrit el que la població sentia de manera creixent des de l'ocupació del segle XV. Llur paper és, doncs, cabdal en el desenvolupament i arrelament anti-francès al Rosselló; emmarcats tanmateix en els interessos polítics de les comunitats polítiques a les quals pertanyien. En efecte, l'època durant la qual el Rosselló patí les modernitats del regne de França representava un moment de mutacions econòmiques, religioses —introducció de la Inquisició—²⁵; i també la ratificació de les monarquies a través del fisc, les lleis, l'exèrcit i els canvis culturals (impremta,

El seu fill i el seu nét, Manuel, lluitaren al Rosselló sota Felip IV, després al Principat. A la fi de la Guerra dels Segadors, van haver d'abandonar llurs terres i béns patrimonials del Conflent. Com la major part de la noblesa rossellonesa exiliada, les confiscacions anaren a parar als nouvinguts pro-francesos. El 1674, Manuel de Llupià participava encara al complot anti-francès de Vilafranca de Conflent. Llur determinació en defensa dels interessos hispànics era posada en dubte, però, per les suculentos ofertes del regne de França: les autoritats de Madrid denunciarien repetidament aquesta tàctica. BC, F. Bon. 285, *Copia de una carta escrita por la Reyna al Excmo. Sr. D. Vicente de Gonçaga... (1666)*.

21. BALDÓ, Lluís (1627). *Acclamación pia y justa al rey D. Felipe III por Luis Baldo embajador de la vila de Perpiñan que por justas causas se han de separarla generalidad i diputacion de los condados de Rossellon y Cerdeña y sus anexos...* Madrid: Andrés de Parra. Potser podríem treure realisme a aquesta afirmació, ja que en aquella època els escrits crítics entre francesos i espanyols eren una constant (ja des de finals de segle).
22. NORDMAN, Daniel (1998). *Frontières de France. De l'espace au territoire (XVII-XIXe siècle)*. París: Gallimard, p. 88-105. El segle XVII inauguraria un concepte més modern de frontera —«natural»—; l'autor dedica unes quantes pàgines a aquesta controvèrsia.
23. Ibídem, p. 75-87. El concepte de «límits» precediria el de «frontera», tot i que l'autor expressa la idea per la qual no hi ha una frontera sinó diverses, sempre segons el criteri dels grups que ho expressen (p. 41).
24. PALAU, Lluís (1627). *Discurso fundado sobre la pretensión que tienen los condados de Rosellón y Cerdeña de desunirse y separarse del Principado de Cataluña y su Diputación*. Perpinyà: L. Roure.
25. SARASA, Esteban (1981). *Sociedad y conflictos sociales en Aragón (siglos XIII-XV)*. *Estructuras de poder y conflictos de clase*. Madrid: Siglo XXI, p. 234.

arribada de les arts de l'Est). Ahora, la pressió de França cap a la resta d'Europa és més gran, car se sent més poderosa: es desfà del seu principal adversari —Carles el Temerari de Borgonya—, acumula pretensions a les guerres d'Itàlia i obté el Concordat de Bolonya²⁶. Paral·lelament, els sobirans del Rosselló —els Reis Catòlics i després Carles V— representen el més gran poder polític i religiós de l'època, greuge comparatiu que sempre estarà en les ments dels dirigents francesos i espanyols. Finalment, la principal conseqüència és una pressió militar que esdevé més forta i constant a causa, a més a més, del desenvolupament i la innovació de les tècniques militars. L'exèrcit es converteix en una institució permanent que cal mantenir i, per a la seva manutenció, cal establir nous impostos²⁷. L'enfrontament no és exclusiu entre tropes enemigues, sinó que s'ataca directament la població: aquesta, com en el cas que estem veient, és una peça indispensable per a la negociació.

Finalment, doncs, la imatge dels francesos s'estableix i es consolida a partir de diferents nivells:

- a) La presència i amenaça constant d'un exèrcit militar enemic a les portes del país, més nombrós, indisciplinat i compost de francesos i mercenaris estrangers. Això només podia traduir-se en destrosses enormes al camp i drames entre la població amb la qual tenien contacte. Els allotjaments simbolitzaren a l'època moderna el gran mal de les societats rurals²⁸.
- b) La població rossellonesa sembla esbornejada davant les actituds del rei de França i el rei d'Aragó («oblit» i empenyorament del Rosselló); les seves autoritats enceten llavors un camí ascendent i paral·lel respecte a Barcelona.
- c) Formació d'un pensament comú, un tret identitàri manifestat davant el perill i la por: poble i elit es veuen escenificats i rebaixats al mateix nivell, com a «compatriotes» per setges, violència i misèria²⁹. És la recreació de mites i llegendes comuns provocats pels conflictes; un fet summament important per a la creació d'una consciència memòria comuna dels francesos i les seves accions al Rosselló. Es tracta de la idea social de l'existència d'un enemic comú i gens grat: el regne de França. La identitat rossellonesa sembla que es manifesta, doncs, en un sentit defensiu i solidari, primer pas per assolir una possible identitat col·lectiva³⁰.

26. BILOGHI, Dominique (1999). «Modernités. L'évidence et l'obstacle (xve-xviii siècle)», *Une histoire «européenne» de l'Europe. D'une Renaissance à l'autre? (xve-xxe siècle)*. Dir. Charles-Olivier Carbonell. Toulouse: Privat, p. 23 i p. 71.

27. HALE, John R. *Guerra...*, p. 62-64 i p. 236.

28. *Ibidem*, p. 197 i p. 202.

29. AMELANG, James (1999). «Cities: identities, conflicts, solidarities», *IV Congrès Internacional d'Història Local de Catalunya*. Barcelona: L'Avenç, p. 21-35. L'autor manifesta la idea segons la qual «els conflictes facilitaven l'articulació, l'expressió, i fins i tot la creació d'identitats» i el fet que les solidaritats foren un símil d'identitats que feren que la gent es mobilitzés. Amb això, l'autor aplica al cas català la relació entre conflictes i repercussió en la població.

30. SMITH, A.D. *The Ethnic...*, p. 22: l'autor especifica els fets pels quals l'individu percep el que el distingeix dels altres, dels estrangers. Posa èmfasi en les «experiències col·lectives» i destaca la importància de la cristallització de qualsevol expressió identitària, mantinguda i recordada generació rere generació. Una de les característiques principals seria la de trobar un nom a la col·lectivitat (catalans), l'associació amb un territori concret i el sentit de la solidaritat, entre altres (p. 24, 28 i 29).

- d) La confirmació del Rosselló com a avantguarda del regne d'Espanya, ja al segle XVI, i presa de consciència del fet per la població, arran dels atacs i les ràtzies que pateix. Les Corberes —frontera des del Tractat de Corbeil el 1258— esdevenen realment la ratlla fronterera militar i social entre «catalans» i «gavaxos»³¹; els habitants del Rosselló patiren les tensions entre les dues monarquies, la qual cosa hagué de marcar fortament les mentalitats rosselloneses³².

Les pors d'un atac hugonot a finals del segle XVI

El Rosselló pateix a finals del segle XVI les conseqüències de les guerres de religió del regne de França, de la mateixa manera que altres poblacions situades sobre la ratlla fronterera amb França. La por d'una invasió hugonota en ple conflicte religiós a França es fa palesa a totes les zones frontereres: Aragó, Cerdanya, Rosselló. Una vegada més, doncs, les ràtzies, els atacs i les petites invasions donaren una imatge reforçada del francès com a principal enemic, amb l'agregant de l'heretgia hugonota i el paper protagonitzat per la contrareforma i les autoritats polítiques en aquest afer. Però les pors anaven tal vegada acompanyades de realitats. Així, per exemple, veiem la narració de l'entrada d'un grup d'hugonots a Estagell el 1570 i el trasbalsament que això produí³³. Paral·lelament, doncs, a accions puntuals i incursions armades (1570, 1581, 1583, 1587, 1596³⁴ i 1598³⁵), la «rumorologia» podria haver tingut un paper molt important com a vertebradora de compartir una oralitat i d'una gènesi de consciència col·lectiva. I els grans elements canalitzadors foren l'hugonot i la por que se'n despregués. Felip II i Felip III jugaren força bé aquesta carta per atreure's certes poblacions allunyades del centre polític, i acostumades a l'intercanvi entre poblacions veïnes, tot i pertànyer a regnes diferents³⁶. Aquest fou el cas a la Ribagorça, on, arran dels conflictes pel poder entre senyors i el rei, aquest últim féu intervenir el factor de la pretesa invasió hugonota per enviar tropes a la frontera de Benasc. Fou el primer pas per acabar d'eliminar el poder comtal a la Ribagorça i substituir-lo pel reial (1591)³⁷. En aquesta instru-

31. PEYTAVÍ, Joan (1995). «L'immigration occitane en Catalogne Moderne: l'exemple nord-catalan du Haut-Vallespir», dins, *Le Roussillon, de la Marca Hispánica aux Pyrénées-Orientales (vite-xxe siècles)*, Actes del LXVIIe Congrès de la FHLMR, SASLPO, p. 517-533.
32. SALA, Ramon (1996). *Dieu, le Roi, les Hommes (Perpignan et le Roussillon: 1580-1830)*. Perpinyà: Trabucaire, p. 24-28.
33. «Memòries de l'Església de Sant Jaume», *Cròniques...*, p. 274: «Memòria en lo any 1570...».
34. SIMON i TARRÉS, Antoni (1998). «“Catalans” i “francesos” a l'edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions». *Pedralbes*, 18, vol. II, p. 391-401; SALES, Núria (1984). *Senyors bandolers, miquelets i botiflers (Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII)*. Barcelona: Empúries, p. 51.
35. PEYTAVÍ, Joan (1996). *La família nord-catalana. Matrimonis i patrimonis (segles XVI-XVIII)*. Canet: Trabucaire, p. 15. L'autor comenta el setge d'Illa per part de grups hugonots el 1598.
36. Ibídem, p. 18. Veiem l'agraïment de Felip III a la població per la seva lluita contra els hugonots (1609).
37. COLÁS, Gregorio i SALAS-AUSENS, José Antonio (1982). *Aragón en el siglo XVI: alteraciones sociales y conflictos políticos*. Zaragoza: Departamento de Historia Moderna, p. 126-128, p. 140-163 i p. 197-199. Els autors expliquen com alguns francesos havien pres part en el conflicte a favor del comte: es va fer intervenir la inquisició i es va propagar la idea que els francesos vinguts eren luterans, precedent d'una possible invasió.

mentalització hi tingué un pes específic la inquisició, sobretot a la ratlla fronterera i a Barcelona³⁸. Aquests fets coincideixen amb el desenvolupament del bandolerisme a la muntanya catalana (el Pallars, la Ribagorça) i amb el conflicte entre nyerros i cadells als comtats. Cal destacar, en aquest sentit, les amalgames que es feien —ben sovint reals— d'hugonots que s'havien afegit a bàndols armats fora del regne de França³⁹. Amb aquesta excusa, les autoritats reials intentaven promoure llur exclusió social i afavorir-ne la detenció, tot i que en el cas anterior fou difícil pel relleu dels personatges implicats.

La implicació de Felip II en les guerres de religió i en la successió al regne de França representava un punt culminant en les bèl·liques relacions de les dues monarquies al llarg de tot el segle XVI. La treva de 1598 simbolitzà també l'inici d'una nova etapa: el començament d'un joc de guerres psicològiques que anirà desenvolupant-se al llarg del segle XVII. Es tracta de la guerra de desprestigi pamfletari. S'intentà llavors influenciar tant els governs veïns com les pròpies poblacions dels mals i els defectes de cadascuna de les monarquies⁴⁰. La batalla pamfletària hispanofrancesa i la progressiva tensió per l'aproximació de la guerra provocà l'exageració de temes com el de l'heretgia hugonota. Cronistes i dietaristes catalans, particularment rossellonesos —Lluís Palau, Pere Pasqual, Jeroni Cros—, són una mostra de relators interessants i alhora impregnats per la confrontació entre Espanya i França. Malgrat els efectes perversos d'aquests atacs polítics, els escrits no deixaven, per altra banda, de remarcar els principals punts d'enemistat i rebuig entre els rossellonesos i els francesos. I, tanmateix, el relat del setge de Perpinyà ja a la dècada dels quaranta per Pere Pasqual, posa de manifest el malestar envers uns i altres per la situació viscuda. Uns fets certificats també pel relat dels propis francesos de la mà del mariscal Brezé:

Personne nen sort plus quen passant par dissus les murailles. Ceux qui en viennent disent tous la mesme chose, et assurent qu'on y mange les chats, les rats, les chiens et les chevaux mesmes pour peu qu'ils ne soient pas en estat de servir⁴¹.

38. El paper de la inquisició en les zones frontereres ens és explicat per: SÁNCHEZ, Pilar (1991). «La Inquisición y el control de la frontera pirenaica en el Aragón de la segunda mitad del siglo XVI». *Historia Social*, 11, p. 3-22. La persecució social dels francesos semblaria força important si féssim només cas dels casos jutjats per la inquisició: BALANCY, Elisabeth (1990). «Les immigrés français devant le tribunal de l'Inquisition de Barcelone (1552-1692)». *Les Français en Espagne à l'époque moderne (XVII-XVIII siècles)*. París: CNRS, p. 39-69; MONTER, William (1992). *La otra inquisición: la inquisición española en la Corona de Aragón, Navarra, el País Vasco y Sicilia*. Barcelona: Crítica, p. 130; LANGÉ, Christine (1987). *L'immigration française en Aragon au XVIIe siècle et dans la première moitié du XVIIIe siècle*. París: Tesi d'Arxivista-paleògraf, p. 171.
39. SALES, Núria. *Senyors bandolers...*, p. 87-100. En particular l'apartat on es tracta les «connivències entre la noblesa muntanyenca catalana i els hugonots francesos».
40. GARCÍA, Carlos (1617). *La oposición y conjunción de los dos grandes luminaires de la tierra, o la antipatía de franceses y españoles*. Madrid; BAREAU, M. (1969). *L'univers de la satire anti-espagnole en France, de 1590 à 1660*. París: EPHE, sobretot la 2a part: p. 156 («Voyageurs en Espagne et immigration française»). L'autor reflexiona al voltant de la xenofòbia creada; i p. 159-165: sobre la polèmica entre Espanya i França i la guerra de 1635.
41. Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Correspondance Politique, Espagne, 20, f. 307-309. Això és el que es deia al novembre de 1641.

Els francesos expliquen les penúries del setge vist des de fora les muralles i el que en saben per la gent que pot sortir-ne. Uns relats certament angoixants. Evidentment, a més a més, la misèria anà en augment des de finals de 1641 a principis de 1642:

Mon trompette m'a dit qu'on ne sauroit imaginer a quel point la misère est grande dans Perpignan⁴².

Però, segurament, van ser les guerres de religió del segle XVI les que van «estigmatitzar» els francesos als ulls dels països catòlics d'Europa, sobretot a Espanya⁴³. En aquest sentit, els rossellonesos desenvolupen i arrelen el sentiment d'amalgama entre el fet de ser francès i susceptible alhora d'heretgia hugonota. La por, com a territori fronterer de França, exagera i promou aquesta idea. Alhora, potser aquest fet és un dels que més clarament es manifestaren a partir de l'entrada de tropes i representants reials del regne de França durant la segona meitat del segle XVII. Com ho han destacat sovint els historiadors rossellonesos, el xoc religiós fou probablement més important que d'altres aspectes. Historiador del dret, Didier Baisset ha assenyalat la «síndrome protestant» que existia al Rosselló, atesa la gran «religiositat hispànica» dels rossellonesos. Els soldats francesos eren forçosament culpables i portadors d'un «mal»: el protestantisme⁴⁴. L'amenaça contínua de finals del segle XVI i principis del XVII va suposar un factor afegit a les difícils relacions bilaterals o, més ben dit, a la nefasta opinió que els rossellonesos podien tenir fins aquell moment sobre els francesos.

La immigració francesa

Paral·lelament a tots aquests fets, hem de destacar l'arribada massiva d'immigrants procedents del regne de França. Els estudis —a nivell local— sobre la immigració francesa a Catalunya s'han multiplicat des de l'obra de Jordi Nadal i Emili Giralt⁴⁵. No obstant això, i malgrat l'al·lusió feta en l'anàlisi d'aquests historia-

42. AMAE, CP, Espagne, 22, f. 60. Les manifestacions i els testimonis de francesos que s'informen i de la pròpia gent que surt de la vila són crus, malgrat que sovint carreguin la situació a l'actuació dels castellans.

43. En un sentit contrari, amb la revocació de l'Edicte de Nantes (1685), Lluís XIV provocà la unió entre països protestants contra França, entre altres.

44. BAISET, Didier (1995). «La diffusion du protestantisme en Roussillon ou le choc avec un catholicisme marqué par la religiosité hispanique». *Le Roussillon, de la Marca Hispànica aux Pyrénées-Orientales (vite-xxe siècles)*, Actes del LXVIII Congrès de la FHLMR, SASLPO, p. 341-367. Tanmateix, el fet que les normes de la contrareforma haguessin arrelat fortament entre la població no implicava que els eclesiàstics en fessin per igual. Això ho discuteix l'historiador francès GALINIER-PALLEROLA, Jean-François (1992). «La délinquance des ecclésiastiques catalans à l'époque moderne d'après les archives du tribunal du Bref». *Annales du Midi*, 197, p. 43-67. L'autor posa de manifest els mals costums i les violències d'un gran nombre d'eclesiàstics catalans. Entre els judicis que cita en destaquem els temes del banditatge, el contraban, la sedició i alguns atacs a «gavatxs».

45. NADAL, Jordi i GIRALT, Emili (1960). *La population catalane de 1553 à 1717: l'immigration française*. París: SEVPEN.

dors, l'estudi sobre immigrants francesos al Rosselló no s'ha encetat realment fins a la darrera dècada⁴⁶. Això sembla sorprenent, car l'arribada d'immigrants als comtats i llur instal·lació degué ser més gran que a la resta de Catalunya, per la proximitat i les possibilitats de trobar-hi feina; sorprèn doblement si tenim en compte que el Rosselló era el territori a priori menys disposat a acollir població francesa. Però la proximitat cultural i d'entesa —la majoria dels immigrants eren occitans— afavorí una certa integració. D'altra banda, els comtats eren una terra principalment rural, la qual cosa sembla afegir facilitats en la comunicació i intercomprensió dels habitants. El treball de la terra colze a colze, com ens diu Christine Langé, suavitzava les relacions i provoca una entesa si més no forçada, ja que nouvinguts i autòctons s'havien de veure i treballar junts cada dia. Els immigrants són menys nombrosos en l'àmbit rural i no es reagrupen com en els medis urbans⁴⁷. També veiem que entre la població rural i de muntanya és on trobem, en general, un índex més gran de matrimonis mixts. Pel que fa a la capital, Perpinyà, és a on trobem una varietat més gran d'oficis i el grau més alt de conflictes⁴⁸.

També és cert que la repartició dels immigrants en els comtats varia segons la riquesa autòctona i l'orografia. Per tant, podríem discrepar de l'afirmació de J. Nadal i E. Giralt sobre el fet que «el Rosselló fou gairebé francès per la sang abans de ser-ho per la bandera»⁴⁹. Es tracta d'un concepte molt relatiu, ja que seria negar el dret d'intercomprensió, acceptació i integració d'altri a la comunitat en què viu. La integració i la identitat de l'individu en la societat es fa per nivells de pertinença i de proximitat⁵⁰; això és difícil de veure per la pròpia expressió de l'afectivitat, però és més palpable en el rebuig del que és forà per estrats⁵¹. En les societats d'Antic Règim, malgrat un possible rebuig en els adults o els nouvinguts, els nous nats d'immigrants —casats amb autòctons o autòctones— es podien adaptar al seu entorn per desenvolupar-s'hi perfectament. I més encara al llarg de les generacions, forçadament o no, ja que en no existir mitjans de comunicació com avui en dia, no podem comparar ni fomentar la idea de guetització ni manteniment de les arrels dels immigrants en societats rurals o semirurals. A Sant Llorenç de Cerdans, per

46. A través de l'exemple de la família Maura d'Illa (*La família...*), Joan Peytaví mostra els comportaments matrimonials nord-catalans i la influència de la immigració occitana. En canvi, a: «L'immigration...», l'autor se centra en el cas concret de la immigració occitana —majoritàriament— als comtats nord-catalans.

47. LANGÉ, Christine. *L'immigration...*, p. 166-169.

48. NADAL I GIRALT. *La population...*, p. 91 i p. 92. Aparentment, els «hortelans francesos» representaven un 30% dels immigrants el 1542. Alhora, són ràpidament identificables i, en temps de conflicte, són senyalats amb el dit: «toda la escoria de franceses jornaleros y moços de oficiales y hortelanos de aquella vila».

49. *Ibidem*, p. 92.

50. GINGRAS, François-Pierre i LAPONCE, Jean (2000). «À la recherche des représentations d'appartenance». *L'individu et le citoyen dans la société moderne*. Québec: Les Presses de l'Université de Montréal, p. 165-184.

51. Aquesta és la idea del sociocentrisme i de l'etnocentrisme, la qual és emprada per: CARO BAROJA, Julio (1991). *Los pueblos de la Península ibérica*. Barcelona: Crítica Txertoa, p. 57; SAHLINS, Peter (1996). *Frontières et identités nationales. La France et l'Espagne dans les Pyrénées depuis le XVIIe siècle*. Paris: Belin, p. 24.

exemple, l'arribada el 1593 de Joan Darné —del bisbat de Comenge— és una mostra d'això. Darné es casa amb la filla d'un pagès ric local. A poc a poc arriben familiars seus del regne de França, els quals es «col·loquen» com ell. Al segle XVIII, ens diu Joan Peytaví, aquests parents són «a l'inici de totes les famílies vallespirinenques d'aquest cognom amb més de vint caps de casa»⁵². Ben al contrari de reafirmar llur origen, els Darné es barregen i s'estenen —amb les limitacions i els rebutjos tradicionals de poble a poble— per la regió. Per tant, creiem que l'afirmació de J. Nadal i E. Giralt porta la seva atenció sobre el nombre important d'immigrants del nord que vingueren, però no sobre llur realitat social. I és que, fins ara, la majoria dels estudis sobre immigració s'han fixat més en el seu caire quantitatiu que no pas en aspectes socials, com la integració o l'assimilació d'aquests grups. La «sang nouvinguda» no obtingué directament la nacionalitat; aquesta l'aconsegueixen per la terra i la comunitat on neixen i gràcies als pares de qui es neix⁵³. Per tal d'adaptar-se millor a la societat que han integrat, els nouvinguts es casen amb la gent del lloc. Cert és, però, que si bé moltes famílies arriben «sençeres» al Rosselló, la intercomprensió es fa per una branca familiar o una altra; ens sembla prou convenient la idea d'aplicació d'un «motle» dels costums i els sentiments dels habitants del lloc: un fenomen d'afinitat identitària per solidaritat o per necessitat d'acceptació. La llengua sembla que és un factor important, però d'altres com el religiós, la fidelitat al rei o a la terra intervenen en el reconeixement oficial i social dels estrangers⁵⁴. En tot cas, difícilment es pot seguir parlant de francesos —per no dir de nació gascona o altra nació occitana— al cap de dues o fins i tot una generació en l'àmbit rural⁵⁵.

Si volem comparar-ho amb la resta de Catalunya, la majoria de les afirmacions van en el sentit d'una bona integració dels francesos. Antoni Simon destaca tres raons en aquesta suposada integració: «un ràpid i intens mestissatge amb la població autòctona, una fàcil inserció en el món del treball i [...] una bona integració en la vida parroquial-religiosa de les comunitats urbanes i rurals»⁵⁶. Aquesta idea s'allunyaria dels pretesos dubtes d'ortodòxia en la fe dels nouvinguts. A la Catalunya del Nord, algunes viles frontereres, com la Salanca, foren massivament «franceses» abans del 1659, però a la pràctica tant catalanes o més que d'altres —expres-

52. PEYTAVÍ, Joan. *La família...*, p. 47-48.

53. GRAS, M. Mercè. «La immigració francesa i la legislació. Els nouvinguts i els poders de la terra», XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, *El poder real en la Corona de Aragó (siglos XIV-XVI)*, t.1, p. 125-134. A títol comparatiu, vegem la controvèrsia del «fuero de los franceses» i llur integració al regne d'Aragó: PÉREZ COLLADOS, José María (1993). *Una aproximación histórica al concepto jurídico de nacionalidad*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, p. 44-48.

54. DURAND, Yves (1992). «L'appartenance nationale en France au XVIIIe siècle: *jus sanguinis* ou *jus soli*?». *XVIIIe siècle*, 176, p. 295-310.

55. PEYTAVÍ, Joan. *La família...*, p. 63. El desenvolupament dels capítols matrimonials a les terres nord-catalanes seria paral·lel al creixement demogràfic causat per les onades d'immigració occitana, els segles XVI i XVII, les quals haurien introduït noves pràctiques. Seria un exemple d'intercanvi i intercomprensió social.

56. SIMON i TARRÉS, Antoni (1999). «El creixement poblacional català del segle XVI i la immigració francesa. Aspectes demogràfics i socials». *Felipe II y el Mediterráneo*, Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, vol. 1, p. 79-98.

sió que per ella mateixa ja és absurda—⁵⁷. Tanmateix, hem de relativitzar la ràpida integració dels nouvinguts a viles com Perpinyà o Illa, ja que la guetització i la tradició contrària a tota integració forana existeix. Sigui com sigui, els problemes entre nouvinguts recents i rossellonesos en temps de conflicte foren nombrosos.

Plantejaments a la vetlla de 1640

L'aliança amb França fou negociada, en un primer moment, per Pau Clarís a Barcelona el 1640. El panorama que es plantejà llavors a les terres nord-catalanes no semblava que afavorís una bona acollida del pacte. A més a més, recordem que el Rosselló ja havia patit els primers atacs, setges i penúries arran de l'entrada en guerra de França i Espanya en l'anomenada Guerra dels Trenta Anys. Amb el pacte i les revoltes catalana i portuguesa, França va multiplicar els seus atacs pamfletaris contra Madrid per tal de desprestigiar la corona⁵⁸. Però els francesos eren ben conscients de les reticències d'una bona part de catalans. Àdhuc, no dubtaven a expressar-ho en els pamflets anticastellans durant la Guerra dels Segadors. Així doncs, si bé pot semblar un pèl exagerat vistos els interessos que representava, la idea francesa sobre els catalans fou sovint la mateixa: Pierre Cazeneuve deia significativament allò de la «haine contre la France» dels habitants dels comtats (1644)⁵⁹, quan el seu interès era el de demostrar els lligams entre Catalunya i França.

D'esquena a l'opinió de Perpinyà, les autoritats catalanes de Barcelona signaren el pacte de 1640. Restarà sempre una pregunta en l'aire: quines altres opcions haguessin pogut triar? En tot cas, el pacte certificà el mal enteniment que perdurava des de feia dècades entre Barcelona i Perpinyà. Alhora, s'estenia el problema a la resta dels comtats, i una part de la petita noblesa i la burgesia cerdanes —per exemple— mostrava clarament la seva oposició al francès⁶⁰. Durant les dècades dels anys vint i trenta, els objectius del comte-duc d'Olivares no tancaren les ferides obertes entre Barcelona i Perpinyà. Ben al contrari, afegiren més llenya al foc. Els partidaris perpinyanesos d'un trencament entre les dues capitals catalanes jugaren l'opció castellana per afirmar les diferències amb Barcelona⁶¹. Podríem estendre l'a-

57. Ibídem, p. 47 i PEYTAVI, Joan. «L'immigration...». La Salanca atreu durant dècades famílies senceres de les regions llenguadocianes veïnes.

58. DUCINI, Hélène (1978). «Regard sur la littérature pamphlétaire en France au XVIIe siècle». *Revue Historique*, 528, p. 313-334. L'autora fa la reflexió crítica sobre l'interès real de la naixent opinió pública francesa sobre el que succeeix fora del regne de França cap a 1640. En canvi, creu que eren molt més apreciats els escrits sobre els complots del partit de Gaston i de la reina mare contra Lluís XIII (1636-1641-1642). Els escrits de catalans com els de Gaspar Sala —sobretot— o de Francesc Martí i Viladamor feren aquesta funció. Més tard, escrits com el de Cazeneuve o de Caissel (*Relation de ce qui s'est passé en Catalogne*, París: Boutique G. Quinet, 1678-1679, 190 p.) se sumaren a la llista de justificatius contra els espanyols.

59. CAZENEUVE, Pierre de (1644). *La Catalogne française, où il est traité des droits que le roy a sur les comtez de Barcelonne et du Roussillon et sur les autres terres de la principauté de Catalogne*. Toulouse, p. 196.

60. SAHLINS, Peter. *Op. cit.*, p. 126.

61. BÈS, René (1981). *Les relations entre la ville de Perpignan et la cité de Barcelone (1573-1644)*. Maîtrise, Université de Toulouse-Le Mirail, p. 63-67.

bast del conflicte més enllà d'un simple divorci, com ho anomena René Bès. Es produí un veritable enfrontament amb la declaració de «mà armada», contra comerciants de Barcelona. Personatges com Lluís Baldo negocien llavors directament amb la cort de Madrid⁶². Perpinyà s'alça davant el monopoli creixent de Barcelona en el control del comerç a Catalunya. Aquesta seria una raó de prou pes per desenvolupar la idea d'una identitat rossellonesa —o més ben dit, perpinyanesa— enfront de Barcelona. Per la seva banda, René Bès afirma que la revolta de Perpinyà del 1629 és una marca clara d'especificitat, que precedeix la de 1640 a tot Catalunya⁶³.

Aquests darrers fets, la política castellana davant Catalunya i la guerra europea van ser els elements portadors de desavinences entre les autoritats nord-catalanes i les que s'estaven a Barcelona. Mentre el Rosselló patia el fet de ser frontera del regne d'Espanya per Catalunya —veiem els primers atacs francesos (1638-39)—, a Barcelona es discutia «sobre paper». Mentre a la revolta del juny de 1640 es certificava el mal enteniment entre Castella i Catalunya —entre la cort i Barcelona—, als comtats s'estava pendent del moviment militar francès següent i del manteniment de les tropes hispàniques. Mentre l'odi i el record negatiu envers els francesos feien adoptar una posició discordant de les autoritats rosselloneses a l'acord amb Lluís XIII, a Barcelona s'hi pactava. Alhora, els problemes dels allotjaments i els fets del setge de Perpinyà posaven en dubte l'actitud dels castellans envers el Rosselló. La canalització de tots aquests fets en una dèbil expressió política dels rossellonesos mostraria el desconcert social i polític que es visqué als comtats, com a mínim fins a finals de la dècada dels cinquanta —data en la qual s'acclarí una mica més l'esdevenir polític del territori i dels seus governants—. Caldria veure, però, la manera com es distancien les polítiques i els problemes dels dos mons polítics catalans, separats pel tractat dels Pirineus (1659). Àdhuc, a partir d'aquell moment, parlar de problemes comuns i d'ideologies catalanes englobades podria esdevenir un contrasentit.

L'evolució de les actituds catalanes amb els francesos després del tractat dels Pirineus. Comtats i Principat: dues realitats oposades?

Les institucions del Principat de Catalunya van donar obertament suport a les aliances que mantenien els seus representants amb França el 1640. La qüestió principal que ara tractarem s'emmarcaria a intentar entendre el canvi de la posició catalana el 1640 —aliança amb els francesos— a la de finals del segle XVII —oposició frontal a la possibilitat que hi hagués monarca francès a Espanya—. Tanmateix, i centrant-nos en les diferències creades arran del tractat dels Pirineus el 1659, veuríem aparèixer canvis no homogenis pel que fa a tot Catalunya. Les autoritats i la societat en general del Rosselló i del Principat experimenten camins diferents i, per tant, voluntats, desitjos, pors i necessitats que no s'ajusten de la mateixa manera que el 1640. O potser, ja molt abans, el Rosselló restà fora de les decisions catalanes de connivència amb França per la seva falta d'afinitat en els contactes previs que hem

62. *Ibidem*, p. 113.

63. *Ibidem*, p. 124.

anat veient? Però, ens interessaria saber si, malgrat els fets i les reaccions en tots i de tots els sentits, les conseqüències a nivell identitàri i respecte a l'acceptació dels francesos —física i psicològica— varen ser similars, un cop acabada la Guerra dels Segadors, entre la població —a totes les esferes— dels comtats i la del Principat.

Els elements de contacte entre dues realitats

La malfiança respecte als estrangers, sobretot de «nació francesa» —pel seu nombre elevat i els conflictes bèl·lic i religiós—, és un fet continu i crònic des del segle XVI també en el conjunt de tota la península Ibèrica. Alguns escrits de viatgers relaten el tancament general dels catalans respecte, en primer lloc, als forans —gent de fora del lloc o de la comarca—, després, als estrangers⁶⁴. D'aquesta manera, tot i motivat per interessos polítics i religiosos, Felip II prohibí els estudis a l'estranger, implícitament a França. A la pràctica, el flux d'estudiants continuà, sobretot entre aquelles zones on aquest costum havia arrelat de generació, com ara entre Catalunya i Tolosa de Llenguadoc⁶⁵. Aquesta por, odi, antipatia o altre sentiment havent pogut rebre tot tipus de qualificatiu, s'anà concretitzant al llarg del segle XVII: la guerra fou l'element que, en tot moment, esquinçà qualsevol esperança de cohabitació pacífica entre els individus que residien en un dels territoris de les monarquies enfrontades. I no serà, per tant, la Pau dels Pirineus, i el consegüent lligam dels comtats al regne de França, la que canviarà aquest aspecte. La imatge dels estrangers «de nació francesa» no canvia de la nit al dia en el conjunt de l'àmbit català. Per uns, el francès és l'enemic i l'heretge, pels altres, és el pa de cada dia —anada i vinguda de soldats i de nous representants francesos per tot el territori rossellonès— i un germen de contagi espiritual. Però l'anàlisi profunda d'aquest xoc seria el tema d'un altre treball, massa extens com per desenvolupar-lo aquí. En canvi, ens sembla més útil fixar-nos en si va existir un veritable canvi en les autoritats nord i sud abans i després del tractat de 1659, ja que les persones que exerciren els alts càrrecs foren les que mantingueren o no —per raons diverses— el contacte entre polítics catalans, per extensió, el manteniment o la desaparició d'una política catalana comuna.

Des de l'acord de 1640, les elits catalanes beneficiades de l'acord amb França es van anar reduint fins a esdevenir un petit grup. Fins el 1643, encara restaven a Barcelona certes grans famílies procastellanes; però, seguint les dades de Jordi Vidal Pla⁶⁶, veiem que el gran exili filipista coincideix amb la desfeta espanyola

64. DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio (1981). «Viatjant per la Catalunya del segle XVI». *L'Avenç*, 39, p. 50-53.

65. FERTÉ, Patrick (1998). «Les étudiants espagnols à l'Université de Toulouse du XVIIe au XVIIIe siècle». *II Congrès d'Història dels Pirineus* [en premsa]. L'autor va ressaltar la continuïtat en l'anada d'estudiants catalans (sobretot barcelonins) a Tolosa de Llenguadoc fins ben entrat el segle XVII, malgrat la prohibició de Felip II. Alhora destacava la presència d'estudiants francesos a ciutats com Lleida, malgrat l'antipatia que pogués existir entre els dos regnes en moments conjunturals. De fet, en un altre llibre, es posa de relleu el pes dels estudiants francesos en la delinqüència quotidiana, per demostrar llur importància social i numèrica: IBARS, Teresa (1994). *La delinqüència a la Lleida del Barroc*. Lleida: Pagès Editors, p. 159-171.

66. VIDAL PLA, Jordi (1984). *Guerra dels Segadors i crisi social: els exiliats filipistes (1640-1652)*. Barcelona: Edicions 62.

a Rocroi i l'avançada francesa al Principat. A partir de llavors, el poder quedà ben bé en mans del que ja podem anomenar «profrancesos», que essencialment seguien les indicacions de les autoritats vingudes de França. Per ells passaven les decisions de cercar els «mal afectes» a França, eliminant així la possibilitat d'una quinta columna de l'interior. De tota manera, el desig de poder i de beneficis provocà molts conflictes entre els propis dirigents profrancesos. Com tot grup tancat, es van anar creant conflictes causats per desig de poder i de recompenses de la part dels francesos. Aquests últims també s'hi involucraren i, amb esperit manipulador o no, van aconseguir desenvolupar una política absolutament «racial» i denunciadora de tot el que no seguís l'ortodòxia francesa⁶⁷.

Amb l'arribada de Peire de Marca a Barcelona s'endureix aquesta política i comencen a aparèixer els personatges que, amb posterioritat, governaran el Rosselló. Unes elits cultivades del Principat que subsisteixen a les enveges internes del partit francès. Els Fontanella, els Martí, els Margarit o els Sagarra s'aferran al poder —emmarcat dins les llibertats atorgades per França—; només el relleu generacional aportà noves cares. Cal pensar, doncs, en l'actitud summament agressiva que aquests homes van tenir vers els suposats antifrancesos del Principat i, per tant, la relació entre les autoritats de Perpinyà i Barcelona un cop restablerta la pau no hagueren de ser gens fluides; la qual cosa afavorí els francesos. La correspondència entre els dirigents catalans i Mazarí, per exemple, reflecteix la cursa cap al poder i l'actitud d'aquests tant amb els del país com amb els francesos. Des de París semblava intuir-se bé aquesta operació i sovint es donà prioritat de càrrecs als catalans. Per tant, a diferència del que es podia esperar, els francesos no ocuparen els càrrecs més importants dels comtats a partir del 1659. Al contrari, aquests van seguir en mans de catalans vinguts del Principat, extremament fidels i mantinguts com a tals gràcies a les recompenses consegüents a les confiscacions i al fet que no tenien cap opció de retorn al Principat per por de ser detinguts i executats. Al sud, les autoritats foren catalanes i antifranceses a partir de 1652⁶⁸. En el fons, el trencament territorial de Catalunya i les conseqüències de la revolta dels Segadors no van treure dels llocs més importants les elits catalanes. La debilitació del poder castellà de Carles II semblava que obria portes al mateix temps a un esdevenidor polític català en lligam amb l'aparició d'una protoindustrialització, sovint simbolitzada per personatges com Narcís Feliu de la Peña i les seves idees, impregnades d'un fort odi cap als francesos, ja cap a la dècada de 1680⁶⁹.

Tal vegada, el canvi més gran, però que tocà a totes les famílies exiliades per igual, fou el tema de les confiscacions. En un principi, aquestes eren comunes durant una guerra per represàlia. Ara bé, la guerra a Catalunya provocà des d'un

67. AMAE, CP, *Espagne*, vol. 24 a 30 (sobre tots els afers entre catalans); SANABRE, Josep (1956). *La acción de Francia en Cataluña (1640-1659)*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, p. 608-610.

68. SÁNCHEZ MARCOS, Fernando (1983). *Cataluña y el gobierno central tras la guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona: EUB, p. 23 (sobre el perquè d'haver intentat mantenir un cert equilibri en la repressió i el perdó general). Vegeu BC, F. Bon. 160 (sobre el pregó d'indult als catalans de Felip IV, ja el 1660).

69. DURAN, Eulàlia (1995). «Narcís Feliu de la Peña, historiador i polític». *Afers*, 20, p. 73-86.

bon començament una rotació sud-nord i viceversa, que s'accelerà a partir de la presa de Barcelona el 1652. Les confiscacions van ser contínues en les demandes de les elits a llurs autoritats, franceses o espanyoles. El tractat dels Pirineus preveia el retorn dels béns confiscats als seus propietaris, però aquests no els recuperaren sempre: havien mort, tenien por de gaudir-ne en territori enemic o, senzillament, no se'ls tornava a la pràctica. Els exemples són molt nombrosos i toca des de famílies molt importants fins a d'altres que només hi tenien poques possessions. Aquest és el cas dels patrimonis de Francesc de Sagarra o de Josep Fontanella —presidents del Consell Sobirà de Rosselló— o el dels Llupià al Rosselló, així com el cas d'una vídua que reclamava els béns del seu marit a Perpinyà, encara a l'exili barceloní⁷⁰. En definitiva, el perllongament d'aquest conflicte fins més enllà del segle XVII mantingué en contacte les famílies més afectades pel tractat dels Pirineus i les autoritats. Les relacions entre branques d'una mateixa família es podien veure afectades segons el cantó on s'haguessin situat o on haguessin quedat les terres patrimonials. L'efecte fou l'increment de les rancúnies que ja podien existir⁷¹.

Cert és, però, que el mitjà més efectiu per dilucidar les preocupacions d'uns i altres, l'existència de possibles afers comuns o l'inici d'una disgregació és la guerra. I, precisament, la segona meitat del segle XVII fou una constant pel que fa a les guerres, als atacs i a les agressions recíproques entre França i diverses monarquies europees. El Rosselló i el Principat estigueren ben sovint involucrats en els afers bèl·lics entre França i Espanya. Deixant de banda les contínues entrades militars de les tropes franceses al Principat, ja fos a la Cerdanya com a l'Empordà, el que més podem ressaltar és el nombre *in crescendo* de soldats al llarg de la frontera pirinenca. Aquest augment coincideix amb el desenvolupament de les construccions de defensa franceses al Rosselló, i sobretot als Pirineus i a les Alberes. Així, paral·lelament a una gran aportació d'efectiu militar a zones com la Cerdanya —Montlluís— o Bellaguarda, les autoritats espanyoles no aconseguiren el mateix objectiu: prevenir la frontera, fortificant-la i aportant-hi més soldats. Les poblacions veïnes i potencialment afectades eren conscients d'aquest perill. Pel cantó sud, es temia pel perill que representaven els francesos —sovint certificat per ràtzies i destruccions de fortificacions com la de Puigcerdà— i, pel que fa al cantó septentrional, s'anava fent realitat la pèrdua de llibertat en el comerç amb el Principat, ja que el control era més exhaustiu. Al mateix temps que les guerres i els allotjaments conseqüents afecten totes dues poblacions, és produeixen dos fenòmens: s'incrementa extraordinàriament el nombre de desercions i el contraban es dispara. A par-

70. Service Historique de l'Armée de Terre, A1 300, peça 26 (Carlier, indemnització per represàlies).

71. ADPO, 1E 884 (Família Travi): *Testament de la Sra Margarida Travi y Oriola viuda del Illtre Anthon Travi, en lo lloch de Gorguja (1688)*, «[...] tindran y possehiran la universal hereditat y bens la dita Sra Margarita Godayol [...] heretara mia universal fa se instituech a dita Theresa Farres y Travi muller de dit Jaume Farres aixi be la filla meva de present en la villa de Llivia tercia de la obediencia del Rey Catholich habut si aleshores viura y aquella persona a los infants de legitim y carnal matrimoni nats y procreats que deixats haura y tindran y possehiran la universal heretat y bens [...] habitara o voldra venir, estar y habitat en terras y pais del Rey Christianissim Nostre Senyor que Deu guarde y no altrament».

tir de 1680, el contraban —tabac, llana, animals, vi— creix sense parar fins a finals de segle. Sembla, doncs, que la guerra d'Holanda hagués servit per reforçar el control d'una frontera, poc controlada fins llavors per pocs guardes. La guerra, la possibilitat per als soldats d'aprovisionar-se gràcies a algunes ràtzies cap al sud i el projecte de fortificació de la província rossellonesa facilitaren el control sobre el comerç prohibit amb el Principat. Per això apareixen tants casos de contraban en els processos estudiats a Perpinyà. Alhora, les zones frontereres —variables en temps de guerra— aprofitaven també llur situació per aconseguir entrades suplementàries amb el comerç⁷².

A partir de la Guerra de Devolució (1667-1668), els dos exèrcits tracten d'incrementar el reclutament i la captació de miquelets. D'aquesta manera, els trobem en les files dels dos exèrcits, ocupant principalment la muntanya. De fet, resultaven interessants a les autoritats pel seu bon coneixement del terreny⁷³. Del cantó francès, les cartes dels representants francesos al Rosselló revelen l'interès d'aconseguir llur col·laboració i, tal com diu Schomberg el setembre de 1674, se'ls haurà de pagar bé si se'ls vol conservar fidels, «suivant l'opinion de toutes les gens du pays»⁷⁴. De fet, en acabar les guerres, la majoria dels soldats, sobretot i miquelets desapareixien per la muntanya, sobretot a partir de 1678. I, segons ens diu Alain Ayats, Navailles recomanava no anar-los a cercar per lluitar al nord de França, car això podria provocar malestar entre els habitants i, fins i tot, alguna revolta. Louvois coincidiria amb aquesta opinió⁷⁵. Pel cantó espanyol, l'aportació de miquelets era ja tradicional. A partir de la repressió de la revolta dels angelets i dels complots de Vilafranca i Perpinyà, sabem que molts revoltats rossellonesos s'allistaren com a miquelets en l'exèrcit hispànic. Fins i tot alguns nord-catalans, com el cap dels angelets, esdevingueren dirigents de l'exèrcit del sud en la lluita contra França⁷⁶.

Tanmateix, són alguns exemples sobre els quals autoritats i elements d'una societat i de l'altra—atrevim-nos a diferenciar les dues comunitats catalanes, la del nord i la del sud— coincidiren directament i indirectament un cop s'anà fent realitat el tractat dels Pirineus. També podríem pensar que algunes coincidències no són altra cosa que la base d'una diferenciació i que simbolitzen un arrelament de les diferències. Pels volts de la Guerra dels Nou Anys es van desenvolupar les crítiques sistemàtiques contra el tractament que aplicava França als seus súbdits⁷⁷ i, de tant en tant, havia aparegut abans d'aquestes dates al Principat queixes al rei

72. Processos criminals de la sèrie 2B dels ADPO. Hi veiem, per exemple, que els casos de contraban es disparen durant el setge de Girona, el 1684. Però el moment de més intensa contrafació se situa entre 1689 i 1697, durant la Guerra dels Nou Anys.

73. AYATS, Alain (1995). «Catalans = Miquelets. L'image du montagnard catalan à travers la correspondance des représentants de Louis XIV». *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux*. Association des Amis des Archives de l'Ariège, t. I, p. 523-532.

74. SHAT A1 415, peça 96.

75. AYATS, Alain. *Les guerres...*, p. 357.

76. *Ibidem*, p. 331-339.

77. SABIO CHECA, Miquel Àngel (1987). «La imagen de Francia en Cataluña a finales del siglo XVII». *Manuscrits*, 6, p. 135-147.

sobre l'afer del Rosselló —certament sense fer soroll, perquè l'últim que es volia era tornar a entrar en guerra amb França. Curiosament, l'únic escrit que demana obertament una reunificació de Catalunya és el de Ramon Trobat. En un curiós i extens memorial del 1678, Trobat exposa els arguments per a una nova reunió del Principat amb els comtats, tot al·legant similituds geogràfiques i tradicionals. Tanmateix, i situat en un context de guerra —havent ocupat tota la Cerdanya⁷⁸—, diu que, com a mínim, en una imminent negociació de pau, el rei cristianíssim no hauria de deixar perdre l'ocasió d'afegir noves terres al seu domini, la qual cosa, a més a més, formaria un tot lògic⁷⁹. Les demandes de Trobat i la seva obsessió per conquerir Catalunya i reunificar-la, sota l'autoritat de Lluís XIV, no finalitzen fins a la presa de Barcelona el 1697. No deixà, doncs, d'incitar les revoltes al sud contra les autoritats espanyoles⁸⁰ i, al nord, de pressionar per atacar el Principat, i més encara des de la seva posició d'intendent el 1681. De tota manera, l'evolució política del Rosselló encetà un camí clarament diferenciat del Principat a causa, precisament, de les respectives autoritats catalanes, per canvis jurídics i de respostes socials en funció de diferents fiscals. Les guerres, les violències de tot tipus foren interpretades de manera divergent a causa de les dues realitats diferents.

Un distanciament obligat

El tractat de 1659 sembla instaurar una pau necessària i volguda per les dues parts. D'una banda, el conflicte europeu ja havia acabat oficialment des de Westfàlia (1648) i, d'altra banda, les condicions econòmiques i la misèria que la guerra havia portat als territoris afectats no semblava que permetessin una continuació de la guerra. A més a més, arran de la Fronda, França feia uns quants anys que havia deixat d'aportar l'efectiu necessari de soldats per fer front a la represa militar castellana a Catalunya⁸¹. Al cap i a la fi, la guerra deixà econòmicament tocades les dues corones i, alhora, donà nous territoris a França, com ara els comtats. Oficialment anexionat el 1659, el Rosselló entra en un procés que ha estat qualificat d'assimilació a França⁸². Però aquesta descripció desprèn una certa visió teleològica difícil d'amaragar. D'una banda, sembla cert que per extreure els efectes de la política francesa a la seva nova província cal situar-se en un lapse de temps considerable; d'altra banda, tota idea d'assimilació implica el fet que coneixem el desenllaç i les conseqüències profundes d'aquesta política. Per conèixer la voluntat real dels governants francesos al Rosselló caldria situar-se en llur context, és a dir, intentar veure si els seus pensaments i objectius anaven fins a desenvolupar la idea d'assimilació a França o no; veure també si els polítics catalans que es mantenen al poder fins a

78. SHAT A1 611, peça 63 (maig 1678). Capitulació de Navailles acordada amb Don Sancho de Miranda, governador de Puigcerdà, el 29 de maig de 1678.

79. SHAT A1 611, peça 78 (juny 1678). Memorial de Beualieu sobre les noves conquestes.

80. ALABRÚS, ROSA MARIA (1991). *Pensament polític i opinió a la Catalunya moderna (1652-1759)*. Tesi: UAB, t.1, p. 64.

81. AMAE, CP, *Espagne*, 31-32.

82. STEWART, DAVID (1997). *Assimilation and Acculturation in Seventeenth-Century Europe. Roussillon and France, 1659-1715*. Westport-Londres: Greenwood Press, p. 134-140.

finals del segle XVII són obertament partidaris d'una assimilació global a França o si llur acció ha estat motivada exclusivament pels canvis que s'hi produeixen. En definitiva, podríem plantejar-nos, això sí, la idea d'un trencament social i polític de la Catalunya de finals del segle XVII, i no només a nivell territorial. Potser aquesta idea pot entreveure's també com a massa avançada, però creiem que els mateixos fets i esdeveniments que es van succeir entre 1659 i la presa de Barcelona el 1697 —per donar dues dates simbòliques i alhora molt importants en les relacions intracatalanes— plantegen la reflexió al voltant d'un distanciament entre Perpinyà i Barcelona. La qual cosa no implicaria, en un primer moment, el desenvolupament de camins identitaris divergents entre els diferents components del poble.

Amb el tractat dels Pirineus, tant les autoritats com els habitants de banda i banda de la nova frontera enceten un camí diferent, malgrat que hom no pogués o no volgués concebre-ho. Com a frontera militar, el Rosselló no gaudeix dels avantatges d'algunes valls pirinenques aragoneses o navarreses⁸³. Alhora, com a territori conquerit, manté la taxa fronterera amb el Lluenguadoc i se n'instaura una de nova amb el Principat. En pocs mesos, el Rosselló resta aïllat econòmicament i militarment. Ja el 1660, Lluís XIV instaura el Consell Sobirà del Rosselló i anul·la les antigues institucions catalanes. En aquestes condicions, l'existència de punts comuns en algunes de les passes emprades pel sud i el nord de Catalunya a partir del tractat dels Pirineus sembla difícil. Ara bé, l'annexió del Rosselló a França, certificada per la signatura del tractat dels Pirineus, podia fer creure en una assimilació «definitiva» de la nova província?

Les querelles entre francòfils i contra els «mal afectes» al regne de França, posteriors a 1640 i que perduren fins al 1659, establiren les bases d'un odi profund entre profrancesos i antifrancesos. Aquests últims no havien de ser forçosament procastellans, però la situació els portà a preferir aquesta opció a la francesa. S'entén, doncs, que la primera i principal diferència fou la de la pròpia direcció de les institucions catalanes, a Perpinyà i a Barcelona. Mentre el Principat gaudia del perdó general, els exiliats del Principat al Rosselló «conquerien» el màxim de propietats i llocs de pes polític. Ja des de 1652, la teranyina familiar dels profrancesos que arriben al Rosselló crea un desfasament entre la realitat rossellonesa i les autoritats, i un greu problema d'entesa i comunicació. Per via de recompenses, esdevenen les elits del Rosselló. Això implicaria tres coses: en primer lloc, un trencament absolut en la comunicació entre Barcelona i Perpinyà; en segon lloc, un forat negre entre la població rossellonesa i els seus nous dirigents —forans i profrancesos—; finalment, una cada vegada més forta dependència política i econòmica dels nouvinguts al Rosselló —per extensió, dels comtats— respecte a París⁸⁴.

83. POUJADE, Patrice (2000). *Identité et solidarité dans les Pyrénées (essai sur les relations humaines. S. XVI-XIX)*. Aspet: Pyrégaph (sobre tractats de lligams i patzeries).

84. El joc de recompenses per «represàlia» era un fet comú en èpoques de guerra. Però la perduració d'aquestes i l'estudi dels beneficis obtinguts a canvi del servei polític a la monarquia francesa són prou reveladors sobre el paper distanciadador dels avantatges econòmics entre catalans del nord i del sud, entre el Rosselló i el Principat, en la implicació política recíproca del Rosselló i França. Arxiu de la Corona d'Aragó, CA, lligalls 208-209.

Paral·lelament al canvi de governants, s'opera un canvi d'institucions bastant profund. Lluís XIV havia promès, a mitjan 1660, el manteniment de les institucions catalanes del Rosselló, fins i tot durant la seva visita a Perpinyà. No va ser així i uns quants mesos més tard es va configurar el nou Consell Sobirà del Rosselló; per l'edicte de Saint-Jean-de-Luz se suprimien les Corts i l'Audiència. El Consell Sobirà tindria llavors els poders «compartits» amb l'intendent francès. És féu a la imatge d'altres províncies conquerides per Lluís XIV. Alguns historiadors catalans deixen entendre que el Rosselló va perdre de seguida tota independència de decisió⁸⁵, però creiem —com ho certifiquen les dades d'enregistrament del Consell⁸⁶— que aquesta nova institució disposava d'elements d'autonomia, i que foren més aviat els seus dirigents —arran de llur deute vers el rei de França⁸⁷— els que en feren una institució al servei de França. Al sud, en canvi, les institucions foren relançades per motius diversos i ben coneguts, com ara la feblesa del poder central, el desenvolupament protoindustrial i la certificació de les institucions per tots els estaments de la monarquia. És a dir, el Principat tenia —en la seva més pura teoria i base judicial— assegurada la permanència i el respecte de les constitucions: base veritablement fidel de la identitat jurídica de tota nació, en aquest cas catalana⁸⁸. En aquest sentit, doncs, sí que podem dir que el Rosselló havia perdut el més essencial de la seva identitat jurídica⁸⁹. Però encara es plantejaren moltes altres diferències.

Els canvis jurídics i institucionals anaren acompanyats d'altres que tocaren més directament la població —rural i comerciant— que les elits: el fisc i les noves taxes duaneres. Sense situar-nos encara en un moment en el qual Lluís XIV necessità ingressos continus per pagar l'exèrcit i, per tant, en un moment de multiplicació i diversificació d'impostos⁹⁰, hem de dir que el Rosselló esdevé una província de França que guarda un estatus de «reputada estrangera». Com a tal, els seus habitants patiren de manera recurrent la introducció de nous impostos⁹¹. Des d'un bon començament, doncs, no s'integrà plenament el Rosselló a la corona pel que fa a certs aspectes i se li mantingué la taxa duanera amb el Llenguadoc. L'historiador Gilbert Larguier remarcava, a més, l'existència d'una tercera frontera situada a la

85. Aquesta sembla ser l'opinió d'historiadors com Alcía Marcet o Ramon Sala, tot i que mantenen la idea d'una subsistència de la catalanitat de la societat fins com a mínim la Revolució Francesa: MARCET, Alcía (1995). «De la domination espagnole à la domination française: la question de l'annexion du Roussillon», Actes del LXVIIe Congrès de la FHLMR, SASLPO, p. 543-570; SALA, Ramon, *Dieu...*, p. 107-111.

86. ADPO 2B 2 a 2B 7 (Actes de registre dels ordres reials).

87. «Deute» polític, econòmic i, potser, afectiu dels catalans arribats del Principat al Rosselló.

88. TORRES, Xavier (1995). «Pactisme i patriotisme a la Catalunya de la Guerra dels Segadors». *Recerques*, 32, p. 45-62.

89. Consient d'aquest fet i de la importància del fet jurídic a Catalunya, Beaulieu proposa a Louvis la possibilitat d'administrar jurídicament les terres conquerides al Principat, durant la guerra d'Holanda, amb un consell sobirà com al Rosselló (SHAT, A1 611 peça 70, juny de 1678).

90. GOUBERT, Pierre (edició de 1997). *Louis XIV et vingt millions de Français*. París: Hachette-Pluriel, p. 246-257.

91. DUBOST, Jean-François i SAHLINS, Peter (1999). *Et si on faisait payer les étrangers? Louis XIV. Les immigrés et quelques autres*. París: Flammarion.

costa i posava de relleu el tancament progressiu de l'economia rossellonesa⁹², que se situava, en termes econòmics, a anys llum de la bonança de principis de segle. Aquest fou l'inici d'una transformació de les rutes comercials i també del desenvolupament del contraban entre el sud i el nord del Pirineu. Però el que realment va moure els habitants a entreveure un canvi forçat de llurs costums comercials va ser la introducció de nous impostos, com el de la sal. L'impost de la gabella obligava a pagar un preu molt per sobre del que els rossellonesos estaven obligats a pagar fins llavors i, a més a més, havien d'anar a cercar la sal a Narbona —afermançat per Pierre-Paul Riquet—, tot pagant l'impost fronterer suplementari que això representava. Aquest greuge era doblement ressentit per les poblacions més allunyades, és a dir a la muntanya: Alt Vallespir i Capcir. Els primers signes de revolta aparegueren, doncs, en aquestes poblacions, acostumades a l'intercanvi comercial amb el Principat, sobretot amb Cardona pel que fa a la sal⁹³.

La revolta contra l'impost de la sal s'estengué pels comtats entre 1663 i 1672 (en la seva forma més violenta, a partir de 1668). Aquest episodi ha relançat els estudis i les visions sobre l'acceptació o no dels francesos al Rosselló. Fins fa algunes dècades, la revolta de la sal, dita «dels angelets», s'havia emmarcat dins la resta de revoltes antifiscals que es produïren a França durant la segona meitat del segle XVII⁹⁴. La historiadora Alcía Marcet fou una de les que afirmà la possible transformació de la revolta contra la nova taxa en una revolta «nacional»⁹⁵. Aporta elements i particularitats dels revoltats i llurs queixes i conclou que els revoltats, així com el gran nombre de persones que els dona suport, ho fan contra França i per defendre les llibertats catalanes. En canvi, Alain Ayats no coincideix amb les idees d'Alcía Marcet i atorga a la revolta un caire antifiscal, en efecte, però també envoltat d'una peculiaritat muntanyenca i transfronterera, en la persona de Josep de la Trinxeria, cap dels angelets⁹⁶. D'una manera o d'una altra, el principi de la revolta és clarament antifiscal. Les queixes al Consell Sobirà de les universitats, així com els motius que revelen les investigacions del Consell mostren el descontentament general contra el nou impost i per les obligacions comercials⁹⁷. Tanmateix, si bé és cert que és difícil i arriscat afirmar que hi hagi un component exclusivament nacional —no pas patriòtica pel concepte de «terra»— en la revolta, els testimoniatges i les revelacions de molts processos criminals mostren una forta empremta antifrancesa. Ara bé, aquesta és sobretot dirigida contra els soldats que vigilen els pobles, els habitants i recapten els impostos i, també, contra tots els represen-

92. LARGUIER, Gilbert (1998). «Trois frontières pour une province (la province du Roussillon, xviiè-xviiiè siècles)». *II Congrès d'Història dels Pirineus* [en premsa].

93. MARCET, Alcía. *Le rattachement...*, p. 137.

94. BERCÉ, Yves-Marie (1991). *Croquants et nu-pieds; les soulèvements paysans en France du xvième au xixème siècle*. París: Gallimard; CUBERO, José (2001). *Une révolte antifiscale au xviiè siècle (Audijos soulève la Gascogne; 1664-1675)*. París: Imago.

95. MARCET, Alcía (1978). «Une révolte antifiscale et nationale: les Angelets du Vallespir, 1663-1672». *Actes du 102è Congrès National des Sociétés Savantes à Limoges*, p. 35-48.

96. AYATS, Alain. *Les guerres...*, p. 62-65 (pel que fa a la crítica de les interpretacions «nacionalistes de la revolta») i p. 314-322 (les pròpies conclusions de l'autor).

97. ADPO, 2B 1624; 2B 1628; 2B 1633; així com tot el procés dels angelets, que desprèn un bon nombre de conflictes entre guardes de la gabella i la població.

tants que de manera proporcionalment decreixent són més propers al poble⁹⁸. L'odi més profund se l'enduen els membres del Consell Sobirà. El rei, pel seu cantó, no és posat en dubte, com de costum, malgrat la recent annexió. De tota manera, sembla certament aclaridora —als ulls dels francesos— l'enorme quantitat de processos per lesa majestat que es produeixen des dels anys seixanta fins a finals del segle XVII⁹⁹. Les conspiracions de 1674 a Vilafranca i Perpinyà provoquen una por creixent entre els francesos del veritable domini sobre els habitants de la nova província. El Consell Sobirà i, concretament, el seu advocat general —Prats— i Ramon Trobat emprenen tota una campanya d'investigacions i eliminacions de l'interior del país, segons certifiquen les pròpies autoritats franceses¹⁰⁰. Al Principat també es produeixen revoltes com les dels gorretes, els anys 1687 a 1689. Ara bé, els motius d'aquests moviments poc tenen a veure amb els dels angelets. I, així com les autoritats espanyoles no van saber aprofitar la revolta vallespirenca —només van captar els dirigents dels angelets, un cop sabien que no podien retornar al seu país—, els francesos intentaren atreure's la simpatia dels caps de la revolta dels gorretes. D'aquesta manera, apareix de nou Trobat per negociar amb alguns dirigents, com els germans Saiol o Puig de Perafita.

En definitiva, la diferent relació dels francesos amb els autòctons que troben a llur pas esdevé una de sola, però essencial: al Rosselló, comencen a entreveure els avantatges estratègics de la situació i s'estenen a poc a poc per tots els àmbits de la societat —militarment, administrativament, fiscalment o per via de col·laboradors catalans—; amb el sud, només s'estableix el diàleg de la guerra i de l'amenaça militar. Això no volia dir, però, que, en èpoques de guerra, els francesos no intentessin aplicar impostos i subvencions a la població que ocupaven per mantenir llur exèrcit. I, tot i que les autoritats i els consells de col·laboradors catalans —com Ramon Trobat— van manifestar la importància de no oprimir gaire en aquest sentit les poblacions catalanes per mantenir una bona imatge del regne de França, els allotjaments dels soldats foren sempre conflictius¹⁰¹. Alhora, mentre cap a 1675 les autoritats franceses intentaven evitar els atacs massa punyents contra el poble, la guerra dels anys noranta i els anys que la van precedir van marcar definitivament l'allunyament entre la posició francesa i les poblacions catalanes, entre la política francesa i el pensament polític català —com a mínim en la part nord del Principat, sempre afectada per les incursions militars—. Per això, resta molt interessant conèixer també la visió francesa dels esdeveniments i el que interpretaven de les reaccions populars i oficials dels catalans. D'aquesta manera, podríem entreveure un altre punt de vista sobre les possibles idees d'una evolució política i ideològica contrària a ells: la política i els sentiments diferents a l'estatus oficial que

98. ADPO, 2B 1704; 2B 1746.

99. Exemples de processos criminals per lesa-majestat a: ADPO 2B 1642 [1667]-1648-1655 a 1659-1677-1692 a 1697-1744-1750-1756-1757-1759 [any 1693]...

100. SHAT, A1 415 peces 20-21-112.

101. SHAT, A1 356 peces 201 i 227 (sobre un conflicte entre l'exèrcit i la població a la Cerdanya, 1673) i A1 415 peça 9 (sobre els problemes de mantenir les tropes, 1674).

s'alçava enfront seu. I, malgrat que hom pogués pensar que això no els podia preocupar, alguns actes —demanda de docilitat en els atacs i el comportament dels soldats— i algunes manifestacions de representants francesos —intendents, mariscals de guerra—, com dels propis ministres d'Estat a la guerra, demostren la importància que atorgaven al coneixement de les poblacions catalanes que ocupaven (almenys fins a la pròpia ocupació de Barcelona).

Ben nombroses són també les descripcions dels enviats parisencs a Perpinyà just després del tractat dels Pirineus. Aquestes expressen la manera de ser i de rebre els estrangers, així com la violenta reacció enfront de tot altre costum, tradició o manera de fer. Alguns memorials francesos expressen el que sentien enfront dels catalans que havien de tractar, així com els prejudicis que en tenien; en definitiva, la visió que tenien dels catalans se centrava gairebé sempre al voltant de les idees següents: pobles bèl·lics, sediciosos, defensors de llurs constitucions i privilegis¹⁰². Conscient d'això des d'un bon principi, Louvois preparà el Consell Sobirà del Rosselló per a possibles i imminents reformes —després de 1661—, tot avisant de l'interès que comportaria adoptar els costums francesos:

[...] il est important à son service de faire tout ce qui sera possible pour communiquer noz moeurs et nostre langue à nos subjectz de Roussillon, [SM] ne juge pas à propos de laisser introduire dedans la ville capitale des gens de cette qualité qui produiroient une effect tout contraire¹⁰³.

El representant del rei decideix, així, tancar completament les fronteres a les entrades i sortides d'estudiants, artistes i qualsevol persona que pogués seguir recordant als rossellonesos llurs costums; les quals Louvois atribuïa als espanyols:

[...] il est certain que l'on doit éloigner de Perpignan tout ce qui peut contribuer à remettre dans la mémoire des habitants les moeurs et le langage des espagnolz, et faire tout ce qui est possible pour leur communiquer les nostres¹⁰⁴.

Però ben conscients també de l'arrelament de les tradicions catalanes i, sobretot, del rebuig cap a tot el que prové del regne de França, les autoritats franceses posen a les mans dels jesuïtes totes les armes necessàries per iniciar un cert canvi. No ens semblaria just parlar encara en aquell moment d'una política francesitzadora específicament planejada, sinó més aviat de mesures intuïtives que amb el temps, la presència francesa i l'arrelament dels vicis dels governants aniran prenent forma. En un primer moment, però, les coses anaven així:

102. SHAT, A1 611 peça 70 (descriu el conflictiu tema de la defensa dels privilegis catalans, 1678); anteriorment a aquestes dates trobem un memorial per a Mazarí sobre «l'aversion qu'ils [els catalans] ont contre la nation françoise» en el qual es tracta «l'opiniâtreté qui est naturelle à la nation [catalana]»: A1 245 peça 47 (març de 1648).

103. Document citat per AYATS, Alain (1990). *La défense des Pyrénées catalanes françaises (1659-1681)*; *Frontière politique et frontières militaires*. Tesi: Universitat de Montpeller, t. 1, p. 192.

104. *Ibidem*, p. 192.

[...] il était très à propos pour le service du roy que vous prissiez le soin d'insinuer aux Catalans qu'ils feront une chose bien agréable au Roy d'envoyer leurs enfants au Collège des Jésuites pour y être instruits, et c'est à quoi vous devés particulièrement vous appliquer dont je vous prie de me rendre compte¹⁰⁵.

El paper que van tenir els jesuïtes va ser força important pel desenvolupament d'una nova línia de promoció social. Primerament, van acaparar un poder que no havien tingut mai amb anterioritat al Rosselló. Els jesuïtes que van arribar al Rosselló ho van fer, principalment, des de la seva província de Tolosa i es van concentrar en l'àmbit de l'ensenyament. Narcís Iglésias mostra llur influència en la introducció del francès al Rosselló i el joc paral·lel que anaren donant a les decisions polítiques de París¹⁰⁶. L'arribada dels jesuïtes, la instal·lació de col·legis i l'obligació de prosseguir els estudis cap al nord, foren els trets de sortida per a la creació d'una «nova» elit. Però això encara trigà uns quants anys a certificar-se, malgrat que els ordres i les decisions de cara a l'ensenyament i la llengua es prengueren «paulatinament» des de 1660 fins a 1700. Com per les polítiques de defensa, la política lingüística francesa s'accelerà en funció dels fets polítics d'Europa. Aquest fet i altres que ara enunciem tocaren les arrels de les tradicions seculares dels catalans del Rosselló, la qual cosa no havia de provocar més reacció que el fet fiscal. Tanmateix, les respostes i el coneixement de les persones que s'hi oposaven ens mostra la prolongació d'uns trets identitàris particulars: llengua, però també tradicions socials, de comerç o religioses. Nosaltres en podem extreure la creixent queixa identitària en oposició a la pressió francesa; algunes poblacions d'entremig —sobre la frontera—, que no pertanyien al regne de França però que en patien les pors i algunes conseqüències, van ser les que veritablement van prendre consciència de pertànyer a un grup col·lectiu determinat, per reacció a un altre que els estava agredint o amenaçant. Aquestes col·lectivitats van tenir la sort de poder-se manifestar, la qual cosa no va succeir al Rosselló, i per això no es pot definir amb tota certesa el pensament que s'hi va desenvolupar¹⁰⁷. En canvi, sí que creiem que el sentiment identitàri als comtats, per la pèrdua de drets i privilegis, accentuà la superposició de les nocions de contraidentitat i de sòlida formació identitària en àmbits més diversos que al sud, on les elits acaparaven aquest tipus d'afirmació ideològica.

Identificacions tradicionals primàries

En tots els estudis que tracten els anys posteriors a l'annexió del Rosselló a França, veiem aparèixer el tema del conflicte religiós. D'una banda, com ja hem comentat anteriorment, els recels contra els francesos són donats per una forta empremta hugonota. La intervenció i l'estesa de les tropes franceses pel país provocaren

105. ADPO, 1C 718 (1662).

106. IGLÉSIAS, Narcís (1998). *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat [La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)]*. Girona: Eumo, p. 19, 20 i 25.

107. Arxiu Històric Municipal de Girona, Administració Municipal, correspondència amb Barcelona, l. 7 (1690-99); Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà, *Dietari de la Fidel Vila de Puigcerdà i Correspondència (1600-1690)* [1715].

conflictes i reaccions que podien arribar fins a l'assassinat de soldats. El pes militar, les agressions i exaccions i *a priori* religió creà una separació entre poble i militars gairebé insalvable. Els historiadors rossellonesos han expressat sovint la idea del xoc que provocà la introducció de l'Església de França amb la que era establerta al Rosselló, manifestament tridentina. Les directrius de Lluís XIV haurien topat amb el funcionament de les institucions eclesiàstiques dels comtats, geloses del seu poder. El control de la religió —de l'Església— esdevé un punt de reflexió, de queixa i de reivindicació que abans no se li havia atorgat. Així, són fàcilment identificables diverses «revoltes» i insubordinacions de religiosos i de part del clergat rossellonès contra les ordres franceses. Posteriorment als afers de les Clarisses o de Sant Genís de les Fontanes¹⁰⁸, les autoritats franceses i el Consell Sobirà vigilen molt de prop els moviments i les decisions del món eclesiàstic rossellonès. Tot observant casos de justícia criminal, observem la gran implicació de mossens locals o, també, el gran nombre d'investigacions que s'emprenen contra molts religiosos. Una altra manera que utilitzaren els francesos per lluitar contra els privilegis del clergat va ésser de nomenar persones properes als seus interessos als llocs importants dels comtats, tot i les pròpies reticències dels francesos a la nominació de catalans —per escepticisme o enveja—¹⁰⁹. L'oposició local venia sobretot per aquest camí. És a dir, no acceptaven que fos el rei de França el que anomenés els càrrecs. A partir de 1670 —un cop es començava a descartar una possible reincorporació del Rosselló a Espanya—¹¹⁰, els conflictes i els llocs donats a familiars de col·laboradors del regne de França anaren en augment. Entre els casos més destacats trobem el que enfrontà la comunitat d'Elna al Consell Sobirà i a París arran del nomenament de Josep Trobat, germà de Ramon Trobat, com a cap d'Elna. Els religiosos d'Elna escriuen a Roma i aconseguen que el Papa Climent X excomuni Josep Trobat i que tregui crèdit als nomenaments de Lluís XIV¹¹¹. De la correspondència es desprèn una agra relació. Tanmateix, Josep Trobat acaba ocupant el seu càrrec gràcies a la pressió del seu germà sobre el rei i, alhora, sobre una gran part del clergat rossellonès.

108. MARCET, ALCIA (1993). «Une abbaye roussillonnaise aux XVIIe et XVIIIe siècles: Saint-Génis des Fontaines». *Du Roussillon et d'ailleurs*. Perpinyà: CREPF, p. 217-251, i (1995) «L'affaire des Clarisses de Perpignan: un exemple de l'attitude du clergé roussillonnais après l'annexion». *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux*, Foix: Association des Amis des Archives de l'Ariège, t. 1, p. 451-465. Un altre tipus de treball sobre el món religiós al Rosselló és el de BAISET, DIDIER (1997). *Politique et religion dans le diocèse d'Elne (1659-1715)*. *Contribution à l'étude du processus d'assimilation de la province du Roussillon au Royaume de France*. Toulouse: Tesi.

109. SHAT, A1 296 peça 277 (1672, «c'est mieux un français» per al bisbat d'Elna); SHAT, A1 356 peça 36 (1673, Mr le Vassal escrivia al rei: «il ny a point de Catalan en cette ville [Perpignan], ni dans le pays qui la puisse [la charge de premier huissier au Conseil Souverain] exercer utilement pour le service de Sa Majesté comme peut faire un François»).

110. AMAE, CP, Espagne, 56 (1667-69) i 71 (1697, f. 36, memòria sobre l'intercanvi dels Països Baixos i el Rosselló); FÀBREGA, PAU de la (1994). *L'ofertament de retrocessió del Rosselló a Espanya (1668-1677)*. Barcelona: Dalmau.

111. SHAT, A1 296 peça 168 (3 de desembre de 1672 on Carlier comenta la carta dels religiosos d'Elna a Roma contra Trobat); SHAT, A1 356 peça 83 (març/abril 1673, Ramon Trobat critica l'excomunicació del seu germà Josep); i a SHAT, A1 296 peça 239 (14 de desembre de 1674), ja es comentava el poder de Ramon Trobat per aconseguir el lloc per al seu germà.

Es tractaria potser d'un rebuig provocat pel gran canvi que representava l'acceptació del poder del nou monarca, més enllà de l'àmbit estrictament polític i econòmic. Però, tenir el poder de les nominacions als càrrecs eclesiàstics en una província recentment conquerida no és també un símbol de poder polític? El funcionament de l'Església rossellonesa es veié esquinçat, tot i que, a nivell local, la imaginació portà alguns religiosos a fer tota mena de «trapelleries» contra els francesos. Alhora, una part dels territoris annexats a França el 1659, com és el cas de la Cerdanya, seguiren depenent de la diòcesi de la Seu d'Urgell fins al 1806. D'aquesta manera, el manteniment espiritual i polític de lligam al Principat continuà viu, com ho mostren les queixes provocades pel canvi a principis del segle XIX¹¹².

Un altre element incitador a la reacció identitària al Rosselló —tot sabent que no representava l'essència de la identitat comunitària— fou la llengua i, per extensió, l'ensenyament. Aquest ha estat un àmbit certament sensible per als filòlegs, però cada vegada més s'interrelaciona l'estudi social de la llengua i la història. Tot seguint Narcís Iglésias, centrat en l'estudi de la política lingüística al Rosselló¹¹³, semblaria que Lluís XIV hagués tingut una actuació premeditada contra la llengua catalana en aquesta zona. Tanmateix, i insistim en aquesta idea, la confluència de fets acceleraren la presa de decisions respecte a la llengua. Però difícilment podem afirmar que, des de 1659, les autoritats franceses haguessin establert un quadre per a la substitució de la llengua catalana per la francesa. De fet, alguns memorials de representants francesos al Rosselló cap als anys setanta mostrarien encara l'interès francès per mantenir intacte el català als comtats i, al contrari, per tacar més fortament les arrels dels privilegis catalans, veritables obstacles de la política francesa al Rosselló i al Principat¹¹⁴. Sí que resulta evident, en canvi, el gir de la política francesa en aquest sentit arran de la Guerra dels Nou Anys i de l'arribada al poder de Ramon Trobat al Rosselló a partir de 1681. Els primers discursos en francès al Consell Sobirà són el preludi de l'edicte de Lluís XIV (1700), que obliga a escriure tots els texts jurídics i notariais en llengua francesa. Les reticències expressades pel Consell Sobirà a l'enregistrament de l'edicte «d'interdiction officielle de la langue catalane» només són un darrer rol de teatre abans d'entrar de ple en l'òrbita francesa —seguint el camí de les províncies a les quals afectà l'edicte de Villers-Cotterêts el 1539—. Finalment, els mateixos que mantenen la idea que els privilegis catalans serien defensats pel regne de França es veien

112. Arxiu Episcopal de la Seu d'Urgell, lligall *Andorra, Cerdanya y Valle de Arán (1742-1808)*. Una sèrie de cartes enviades al bisbe de la Seu referint-se al canvi de diòcesi per l'Alta Cerdanya expressa amb contundència el malestar d'un important nombre de persones notables al voltant de l'any 1806.

113. IGLÉSIAS, Narcís. *La llengua...* (un estudi sobre la protopolítica lingüística francesa al Rosselló).

114. SHAT, A1 611 peça 70 (1678), *Mémoire de Camus Beaulieu* sobre l'acció que els francesos haurien de fer a les noves zones catalanes conquerides per França: «[...] les loix et les Constitutions sont communes à tous les peuples de ces pays là, que par ce qu'on a toujours cru nécessaire de n'y en établir qu'une pour éviter la confusion, les désordres et les conflits de juridiction [...] un seul Conseil Souverain à Perpignan...». L'intendent Beaulieu justifica la demanda al rei per poder ampliar l'àmbit d'acció del Consell Sobirà a la Cerdanya conquerida i als territoris del Principat que s'anaren conquerint durant la guerra.

abocats a escriure llurs testaments en francès i a ser emparats per unes institucions que ben poc tenien a veure amb les corts i l'audiència catalanes¹¹⁵.

Aquesta darrera idea reflectiria la hipòtesi d'un cert sentit crític i realista dels qui visqueren els canvis des de la Guerra dels Segadors fins a la successió d'Espanya. En un altre àmbit, la qüestió de l'ensenyament sí que semblà agafar un caire més subtil, ja que afectà els corrents de promoció social i un àmbit específic de la població com eren les elits, sobretot perpinyaneses. La quantitat de mesures preses en aquest sentit tampoc no donaren a la política francesa una definició més clara fins a la guerra d'Holanda, però la lògica utilitzada desprèn que sabien perfectament els objectius que cercaven. Seguint la imatge de polítiques emprades en altres províncies, Louvois introdueix, amb l'ensenyament dels jesuïtes, la llengua francesa i els privilegis que la seva acceptació comportaria —com l'accés a càrrecs notables.

Finalment, els principals fets que fan canviar o que, com a mínim, convencen —porten— una gran part de catalans —del Principat— de la necessitat d'un «divorci» definitiu amb França són les guerres contínues, les agressions, la por i les amenaces, la violència dels actes i l'incompliment dels pactes i les promeses; tota una sèrie de factors que revelen una manera particular de fer política de Lluís XIV. Ara bé, no existí un sol model, sinó diversos com ja hem vist, tant per la posició dominant —o no— dels francesos, com pel tipus de govern que sofrien les poblacions. Tot i així, arribem a veure la formació coherent d'una identitat solidària enfront de l'agressor —ja que França es fa omnipresent—. Però preguntem-nos fins a on arriba aquesta identitat: on té el límit territorial i social el col·lectiu on se suposa que s'està cristal·litzant un sentiment identitari? Encara que sigui massa aviat per aportar conclusions definitives al respecte, exposem una sèrie d'exemples que podríem emprar en aquest cas.

Síntesi: Existiria una cristal·lització d'un sentiment identitari col·lectiu si no fos a causa dels francesos?

Les diverses afinitats ideològiques i identitàries entre tots els components —socials i estructurals— dels comtats, Barcelona i la resta del Principat semblen que es veuen unides en el rebuig del francès. Els motius ens han aparegut ben diferents i amb un fort lligam històric per a totes les parts. Ara bé, l'element en vista segueix sent el mateix. Àdhuc si el francès pren diverses cares i aspectes, el conjunt de la seva imatge, d'allò que se'n desprèn, assoleix un grau màxim de reticència i de rebuig a finals del segle XVII. Però aquest odi —concepte més adient que «antipatia»—, va poder servir de plataforma transportadora de sentiments col·lectius? Lluís XIV i la seva política van segellar una ideologia identitària de solidaritat a Catalunya? O, senzillament, es tractaria del primer col·lagen respecte a identitats futures, com es veu a la Guerra de Successió d'Espanya?

115. ADPO, 1E 887 (família Trobat), Testament de Messire le Premier Président et Intendant de Trobat, le 5 avril 1698. En canvi el testament de la seva dona és en català [Testament de la Illtma Sra Catherina de Trobat viuda [...] de Ramon Trobat (1699)], però s'hi observa un afrancesament en el vocabulari i les formes.

El reafirmament i la construcció de l'odi i de la por envers un element comú arribaria a potenciar el sentiment identitàri col·lectiu. L'expressió d'un rebuig pot ser diversa: por individual o col·lectiva, xenofòbia, violència, mesures de repressió política, etc. És a dir, tot un cúmul de factors que van dirigits contra un element situat enfront, una altra comunitat —simbolitzada de manera individual o a través dels seus representants—. Aquest fenomen que nosaltres veiem que es produeix a Catalunya durant la segona meitat del segle XVII, podria retrobar-se en d'altres àmbits i amb altres actors. Així, per exemple, Rosario Villari exposa una sèrie de textos napolitans i el dilema de la població en la seva lluita quotidiana contra els problemes de convivència amb els espanyols: en un moment particular —revolta antiespanyola de 1647— els habitants revoltats expressaren les seves preferències respecte al rei o la terra —la pàtria—¹¹⁶. Certament, l'acció política i militar de Lluís XIV despertà a Europa odis i rebuigs tan forts com els que la política espanyola varen portar al sud d'Itàlia o a les Províncies Unides, algunes dècades enrere. De tal manera que els propis historiadors francesos, com Pierre Goubert, no han dubtat a posar de relleu el creixent sentiment identitàri dels alemanys a causa de la pressió dels francesos¹¹⁷. Recentment, Joseph Smets establí un quadre similar, però bastant més desenvolupat, de la reacció contraidentitària dels pobles del Rin contra França a finals del segle XVIII, arran de l'ocupació territorial francesa¹¹⁸. Aquest treball s'emmarca en la línia d'estudis actuals sobre les identitats col·lectives de comunitats o pobles. Es tracta d'una proliferació d'investigacions que, sempre guardant un fort lligam amb el moment polític que viu l'historiador, sembla que han de servir alguna causa. Aquest seria el cas de Neil McCormick per a Escòcia, una de les múltiples «minories» —ètniques o socials— que cerquen un redescobriment històric, una afirmació política. També, per aquesta mateixa influència del fet contemporani, apareixen treballs similars, però l'anàlisi del qual ja no toca exclusivament les «nacions reivindicatives». Així doncs, entre altres, l'obra de Colin Kidd s'introdueix en el camp de les identitats britàniques a l'època moderna i, des d'una perspectiva ètnica de les identitats, analitza la realitat o la ficticitat de les identitats ètniques i nacionals del territori britànic¹¹⁹.

Els historiadors que van encetar, però, l'estudi de les identitats nacionals durant l'Antic Règim varen ser els francesos. Afiliats a una concepció nacional fortament marcada, l'historiador francès ha estat sovint preocupat per l'afectació nacional. Des de Michelet fins a Braudel¹²⁰ —dos maneres diferents de fer història—, els francesos han anat evolucionant en la seva anàlisi i percepció dels marcs de la nació i del sentiment nacional francès al llarg de la història. Des de fa uns quants anys, Myriam Yardeni ha anat establint una altra manera d'estudiar les identitats

116. VILLARI, ROSARIO (1994). *Per il re o per la patria. La fedeltà nel Seicento*. Roma-Bari: Laterza.

117. GOUBERT, PIERRE. *Louis XIV...*

118. SMETS, JOSEPH (1997). *Les pays rhénans, 1794-1814: le comportement des Rhénans face à l'occupation française*. Berna: Peter Lang.

119. KIDD, COLIN (1999). *British identities before nationalism. Ethnicity and nationhood in the Atlantic world, 1600-1800*. Cambridge: Cambridge University Press.

120. BRAUDEL, FERNAND (1986). *L'identité de la France*. París: Arthaud-Flammarion.

a la França de finals de segle XVI. En el seu treball sobresurt el tema de les contraidentitats —sobretot religioses— durant les guerres de religió¹²¹.

Pel que fa a Espanya, deixant de banda les idees que es desprenen de treballs elaborats sota dictadura franquista, retrobem conceptes recorrents com en el treball de Jean-Marc Pelorson, on s'analitza la identitat espanyola des d'un punt de vista cultural i social enfrontant-la a les visions externes (europees), arran de la «llegenda negra»¹²². Un tema al qual Ricardo García Cárcel dedicà una obra sencera i on apareixen les possibles formacions contraidentitàries fora d'Espanya, contra la monarquia espanyola, però on també destaca la visió general que es tenia sobre el món hispànic i la seva societat a l'època moderna¹²³. El fet que aquests estudis hagin estat portats a escala de l'Estat i que, nosaltres com molts altres, ens haguem focalitzat sobre un exemple concret —en l'ocurrència a Catalunya— no és donat per una voluntat de «regionalització», sinó per l'observació i l'anàlisi enfront d'uns fets concrets¹²⁴.

Catalunya pateix, doncs, un particularisme identitari? Pensem que afirmar aquesta idea seria un contrasentit. El sentiment identitari que hi podem destacar és diferent del que podem descobrir en d'altres indrets, gràcies als treballs vistos anteriorment. Tanmateix, hem volgut deixar entreveure la possibilitat d'aquesta realitat i la formació i solidificació de «pistes» desorganitzades per a la major part de la població catalana. El francès seria, doncs, un dels elements cristal·litzadors d'aquesta materialització identitària, que passa alhora de tenir un estatus d'enemic conjuntural a tenir-ne un d'enemic estructural.

Per concloure, recordem breument les idees principals que ens han dut fins aquí: els factors que sembla que necessàriament han de convergir i d'altres als quals, potser per la nostra cultura actual, hauríem atorgat un lloc més important del que semblaria haver tingut. Quins serien els principals factors «legitimadors» de contraidentitat? Pensem que, per ordre d'importància, serien els següents: la religió¹²⁵, el dret¹²⁶, la guerra i la llengua¹²⁷. Evidentment, el grau d'importància

121. YARDENI, Myriam (1992). «La genèse de l'État et la naissance de la nation dans les "Histoires de France" du XVIIe siècle». *xviiè Siècle*, 176, p. 277-293, i (1970) *La Conscience nationale en France pendant les guerres de religion (1559-1598)*. Brussel·les: Nauwelaerts.

122. PELORSON, Jean-Marc (1993). «Aspectos ideológicos». *La frustración de un imperio (1476-1714)*. [Especialment els capítols «Cultura escrita y cultura popular» i «La identidad española en el concepto de las naciones»]. *Historia de España* (dir. Manuel Tuñón de Lara). Barcelona: Labor, p. 262-354.

123. GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo (1992). *La leyenda negra; Historia y opinión*. Madrid: Alianza Universidad.

124. Vegeu, en aquest sentit, l'article de CARRERAS ARES, Juan José (2000). «La regionalización de la historiografía: *Histoire régionale, Landesgeschichte* e *Historia regional*». *Estudios de historiografía*. Madrid: Marcial Pons Historia, p. 134-142.

125. SIMON i TARRÉS, Antoni. «"Catalans"...» (vegeu-ne la p. 392).

126. ASSIER-ANDRIEU, Louis (1987). *Le peuple et la loi. Anthropologie historique des droits paysans en Catalogne française*. París: LGDJ. Vegeu-ne «Résistance et identité: le droit catalan dans la province du Roussillon (1659-1790)», p. 69-80, i «Tradition catalane et législation nationale: la nature des "usages locaux" du code civil», p. 81-87; TORRES, Xavier. «Pactisme...».

127. Vegeu el suggerent article de: SALES, Núria (1996). «Estat, monarquia i llengua». *Afers*, 23/24, p. 357-365.

i la manera com pot ésser ressentit varia molt segons el lloc de la població en el qual ens situem. Guerra i soldats poden afectar més el món rural, mentre que el dret és més desenvolupat entre les elits, sobretot urbanes. Finalment, resta difícil d'imaginar el grau d'influència de la llengua —factor cultural i social evident—. Com ens diu Patrice Poujade, la llengua forma part d'un cos cultural i, de manera aïllada, no hauria pas d'haver representat un tret essencial de la identitat col·lectiva d'una regió o una comunitat concreta. En el cas dels Pirineus, veiem com una àrea lingüística semblant —tot i les diferències— s'entén, a més a més, gràcies a acords econòmics, tradicions i mites comuns. La llengua donaria lloc, per si sola, a un fet identitàri? Pensem que és un estri important de referència i, com ho mostren nombrosos processos criminals, els que no parlen català són sovint assenyalats amb el dit, referenciats. Tanmateix, el fet que nombrosos escrits anticastellans fossin en castellà, es feia per difondre'ls més?, o perquè es donava importància a la llengua emprada? i que algunes manifestacions del segle XVII —sempre dins el seu context polític— traguessin importància a la relació entre llengua i territori, ens planteja certs dubtes sobre la veritable posició de la llengua al segle XVII. Així, Lluís Palau deia, per criticar l'«obligada relació» entre Barcelona i Perpinyà:

[...] ni por hablar todos una misma lengua se puede inferir ser Catalunya y los condados una sola Provincia, pues lo mismo se podría dezir de los reynos de Valencia y Mallorca con las islas de Menorca, Iviça i Cerdeña, donde se habla la misma lengua¹²⁸.

Ara bé, la llengua és un element fonamental en la transmissió de les idees, de les pors i del coneixement. Per això, el teatre, els goigs o els pamflets polítics se segueixen escrivint en la llengua del poble al qual van destinats¹²⁹.

L'annexió del Rosselló no implicà una assimilació automàtica a França i, fins i tot, podríem dir que aquesta no arribarà fins després de la Revolució Francesa¹³⁰. El concepte d'assimilació comportaria una globalitat d'elements culturals i polítics, alguns dels quals perduraren. Ara bé, les bases de la integració a França sí que sembla que es van començar a establir durant el regnat de Lluís XIV. Al Principat, els anys de guerra i d'amenaces, així com les crisis espanyoles (econòmica, de successió diverses vegades, de feblesa política), deixaren entreveure el

128. PALAU, Lluís. *Discurso...*, f. 15.

129. VILA, Pep (1989). «La disputa lingüística al Rosselló a través dels prefacs de les obres impreses (1590-1698)». *El Barroc català*, p. 631-654, i (1990) «El teatre a la Catalunya Nord; teatre català del Rosselló. Segles XVII-XIX». *Terra Nostra*, 69, Perpinyà: CREC; COURCELLES, Dominique de (1990). *Les histoires de saints, la prière et la mort en Catalogne*. París: Pub. Sorbonne.

130. IGLÉSIAS, Narcís. *La llengua...*, p. 49; així com les opinions expressades en aquest sentit per Michel Brunet, especialista de la Revolució Francesa al Rosselló. També, Arthur Young narra el seu viatge al Rosselló, el 1787, les sorprenents similituds d'aquella terra amb el cantó espanyol: «[...] le Roussillon constitue en fait une partie de l'Espagne; les habitants sont Espagnols, par la langue et les coutumes, mais ils dépendent d'un gouvernement français. [...] les cultivateurs battent leur blé comme les Espagnols. Auberges et maisons sont semblables des deux côtés de la frontière»: *Voyages en France (1787-1789)*. *Journal de Voyage*, I, París: Armand Colin, 1976, p. 123-124.

que també reflectien molts escrits europeus de finals de segle XVII: una forta crítica i fins i tot animadversió davant la «política prepotent» de Lluís XIV¹³¹. En aquest sentit, podem creure que, tocant el final del segle XVII, s'havia estès per Catalunya un sentiment de gal·lofòbia tan fort, que deixà en un segon lloc altres problemes, com el de l'equilibri polític amb Castella? Creiem que ni tothom és antifrancès, ni tota identitat catalana que es pogués formar durant la segona meitat del segle XVII fou una simple reacció contra els francesos; cal tenir sempre en compte d'altres factors conjunturals que se sumen al fet francès: econòmic (problemes de collites, plagues que coincideixen amb la guerra¹³², competència de teles i draps francesos¹³³), demogràfic, polític —feblesa castellana—, protoindustrialització. Per tant, la sensibilitat respecte als francesos pogué variar, però com que molts factors es donaren cita en aquesta segona meitat del segle XVII, el resultat fou el de potenciar una sensibilització del «mal francès» i de les idees identitàries col·lectives.

131. GOUBERT, Pierre. *Louis XIV...*

132. AHCB, Ms.B-74, *Narración de lo cierto y verdadero sucedido en Cataluña: sucesos del año 1640 hasta 1693*, cap. VII.

133. BC, F. Bon. 4646 (*Súplica de pellicers...*).